

11/2014

Romanien perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutuminen

*oikeusministeriö
justitieministeriet*

11/2014

Romanien perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutuminen

21.2.2014

Julkaisun nimi Romanien perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutuminen

Tekijä Maria Soininen

Oikeusministeriön julkaisu 11/2014
Selvityksiä ja ohjeita

OSKARI numero OM 10/58/2012 **HARE numero** OM 042:00/2012

ISSN-L 1798-7067
ISSN (PDF) 1798-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-355-9

URN URN:ISBN:978-952-259-355-9
Pysyvä osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-355-9>

**Asia- ja avain-
sanat** perusoikeudet, kielelliset oikeudet

Tiivistelmä Tämä oikeusministeriön selvitys perustuu Suomen romanipoliittisen ohjelman (ROMPO), Kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman 2013–2013 sekä hallitusohjelman kirjauksiin. Selvitykseen on saatu aineistoa opetus- ja kulttuuriministeriöltä, romaniasiain neuvottelukunnalta, Opetushallitukselta ja romanikielen lautakunnalta. Lisäksi on haastateltu romaniasioiden parissa työskenteleviä henkilöitä.

Suomen romaniväestön arvioitu määrä on noin 10 000 henkilöä, minkä lisäksi heitä arvioidaan asuvan Ruotsissa noin 3 000. Suomen romaneista noin 30–40 prosenttia puhuu romanikielen pohjoista murretta, kaaloa. Romanikieltä käytetään lähinnä romaniyhteisön keskuudessa. Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen kieli, jonka elvyttämiseksi tarvittaisiin kiireellisiä toimenpiteitä.

Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Euroopan neuvoston ministerikomitea suosittelee maaliskuussa 2012, että Suomen viranomaiset kehittäisivät ja toteuttaisivat strategioita romaniopettajien kouluttamiseksi, laajentaisivat romanikielen oppimateriaalin tuotantoa sekä lisääisivät romanikielen opetuksen tarjontaa.

Romanikielen opetusta saavien oppilaiden määrä on kasvanut. Myös romanikielen kielipesätoiminta on lisääntynyt viime vuosina. Romanikielen ja -kulttuurin yliopistotasoisesta opetuksen alkaminen on ollut tärkeä edistysaskel, sillä se mahdollistaa pätevien romanikielen opettajien valmistumisen tulevaisuudessa.

Enemmistö romanilapsista ei kuitenkaan saa romanikielen opetusta, ja opetuksessa on alueellisia eroja. Suurimpia ongelmia ovat puute pätevistä romanikielen opettajista ja eri ikäluokille suunnatusta kirjallisesta oppimateriaalista. Määräaikaissellakin hankkeella voitaisiin tuottaa romanikielen oppimateriaalia ja kouluttaa oppimateriaalin tekijöitä. Romanikielen elvyttämiseksi tarvittaisiin lisää toimenpiteitä.

21.2.2014

Publikationens titel Förverkligandet av romernas språkliga rättigheter som garanteras i grundlagen**Författare** Maria Soininen**Justitieministeriets publikation** 11/2014
Utredningar och anvisningar**OSKARI nummer** OM 10/58/2012 **HARE nummer** OM 042:00/2012**ISSN-L** 1798-7067
ISSN (PDF) 1798-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-355-9**URN** URN:ISBN:978-952-259-355-9
Permanent adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-355-9>**Sak- och nyckelord** grundrättigheter, språkliga rättigheter**Referat**

Utgångspunkten för denna utredning är det politiska programmet för romerna i Finland (ROMPO), den nationella handlingsplanen för grundläggande och mänskliga rättigheter 2012–2013 och regeringsprogrammet. Utredningen har utarbetats på basis av det material som fåtts från undervisnings- och kulturministeriet, delegationen för romska ärenden, Utbildningsstyrelsen och språknämnden för romani. Därtill har intervjuer med personer som arbetar med romska ärenden utnyttjats vid beredningen av utredningen.

Antalet romer i Finland är omkring 10 000 och därtill uppskattas cirka 3 000 finska romer bo i Sverige. Enbart cirka 30–40 procent av romerna i Finland talar romanspråkets nordliga dialekt, kàlo, och även dessa främst inom den romska gemenskapen. Det finländska romanispråket är ett allvarligt hotat språk, och det krävs brådskande åtgärder för att återuppliva det.

Enligt 17 § 3 mom. i grundlagen har romerna rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Europarådets ministerkommitté rekommenderade i mars 2012 att de finska myndigheterna ska utveckla och genomföra innovativa strategier för utbildning av lärare i romani, utöka framställningen av läromedel i romani samt utöka utbudet av undervisning i romani.

Antalet barn som får undervisning i romani har ökat. Under de senaste åren har man också ordnat mer språkboverksamhet på romani än tidigare. Inledandet av universitetsundervisningen i romani och i den romska kulturen är ett betydande framsteg som möjliggör att det i framtiden kommer att finnas kompetenta romanilärare.

Majoriteten av de romska barnen får dock ingen undervisning i romani, och det finns regionala skillnader i undervisningsutbudet. De största problemen är bristen på kompetenta lärare i romani och bristen på skriftligt läromaterial för de olika åldersgrupperna. Nytt läromaterial på romani skulle kunna produceras och läromedelsförfattare utbildas även inom ramen för ett tidsbundet projekt. Det krävs ytterligare åtgärder för att återuppliva romanispråket.

21.2.2014

Name of the Publication Realisation of the linguistic rights of the Roma guaranteed in the Constitution

Author Maria Soininen

Publication of the Ministry of Justice 11/2014
Reports and guidelines

OSKARI number OM 10/58/2012 **HARE number** OM 042:00/2012

ISSN-L 1798-7067
ISSN (PDF) 1759-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-355-9

URN URN:ISBN:ISBN:978-952-259-355-9
Permanent address <http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN:978-952-259-355-9>

Keywords civil and political rights, linguistic rights

Abstract This report has been drawn up at the Ministry of Justice in order to contribute to the implementation of the objectives set out in the National Policy on Roma (ROMPO), the National Action Plan on Fundamental and Human Rights 2012–2013 and the most recent Government Programme. The report is based on materials provided by the Ministry of Education and Culture, the Advisory Board on Romani Affairs in Finland, the National Board of Education and the Romani Language Board. In addition, interviews with people working with Romani affairs have been utilised in the preparation of the report.

The estimated number of Roma people in Finland is around 10,000. Moreover, approximately 3,000 Finnish Roma are estimated to live in Sweden. Approximately only 30–40% of the Finnish Roma speak the northern dialect of the Romani language, the Kålo language, and even they mainly within their own community. The Finnish Romani language is a seriously endangered language, and urgent measures are required in order to revive it.

Under section 17(3) of the Constitution, the Roma have the right to maintain and develop their own language and culture. The Committee of Ministers of the Council of Europe recommended in March 2012 that the Finnish authorities develop and implement innovative strategies for the training of Romani teachers, extend the production of teaching materials in Romani and increase the provision of teaching of Romani.

The number of students receiving instruction in the Romani language has increased. In the past few years, more language nest activities in Romani have also been provided. The initiation of university-level education in the Romani language and culture has been a great advance, which enables the graduation of competent Romani language teachers in future.

The majority of Roma children do not, however, receive instruction in the Romani language at the moment, and there is regional variation in the quality of instruction. The most significant problems are the shortage of competent Romani teachers and the lack of written teaching materials meant for the different age groups. More textbooks in the Romani language could be produced and authors of these textbooks trained even within a fixed-term project. The revival of the Romani language requires further measures.

SISÄLLYS

1	Johdanto	10
1.1	Romaniväestö ja romanikieli	10
1.2	Selvityksen lähtökohdat	10
2	Oikeudellinen perusta	13
2.1	Suomen kansainväliset velvoitteet	13
2.2	Suomen perustuslaki ja muu kansallinen lainsäädäntö	15
3	Lainsäädännön nykytila ja käytännöt	19
3.4	Kielipesätoiminta	34
3.5	Romanikielen yliopisto-opetus ja tutkimus	35
3.6	Kirjallisuus ja kulttuuri	38
3.7	Tiedonvälitys	39
4	Johtopäätökset	42
	LÄHTEET	44

1 Johdanto

1.1 Romaniväestö ja romanikieli

Suomen romaniväestön arvioitu määrä on noin 10 000 henkilöä, minkä lisäksi Suomen romaneja arvioidaan asuvan Ruotsissa noin 3 000. Romaniväestön lukumäärä on pysynyt suhteellisen muuttumattomana viime vuosina. Romaneja asuu hajallaan eri puolilla Suomea, mutta enemmistö heistä asuu Etelä-Suomen kaupungeissa, enimmäkseen pääkaupunkiseudulla.

Suomen romanit puhuvat romanikielen pohjoista murretta, *kaaloo*. Romanikielellä on ollut historiallisesti suuri merkitys romaniväestön kulttuuri-identiteetin rakentajana, ja sitä on pidetty tiukasti yhteisön sisäisenä kommunikointimuotona. Sen avulla on identifioiduttu osaksi ryhmää, mutta myös erottauduttu valtaväestöstä.¹

Romanikieltä käytetään vain vähän julkisissa yhteyksissä. Romanikieltä puhutaan lähinnä romaniyhteisön keskuudessa, ja sen käyttö onkin uhkaavasti vähentynyt. Tutkimustietojen mukaan romanikieltä käyttää eri yhteyksissä noin 30–40 prosenttia romaniväestöstä, ja eniten kieltä käytetään kotona sekä sukulaisten ja ystävien kanssa. Noin 30 prosenttia romaniväestöstä arvioi puhuvansa romanikieltä hyvin. Suomen romanikieli on Unescon kuolevien kielten listalla. On korostettu, että Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen kieli, jonka elvyttämiseksi tarvittaisiin kiireellisiä toimenpiteitä.²

Viime aikoina romaniväestön oma kiinnostus oman kielen säilyttämiseen ja kehittämiseen on jossakin määrin lisääntynyt. Romanikielen säilyminen edellyttäisi romanikielen elvyttämistä ja aikuisen romaniväestön kielitaidon lisäämistä sekä romanilasten romanikielen opetuksen vahvistamista.³

1.2 Selvityksen lähtökohdat

Romanit mainitaan ensimmäistä kertaa Suomen hallitusohjelmassa. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa todetaan, että kansallisen kielivaroituksen kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota saamen, romanikielen sekä viittomakielen asemaan.

¹ Romaniasiain neuvottelukunta 2012: Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2, s. 20.

² Romaniasiain neuvottelukunta 2012: Opetushallitus 2012

³ Romaniasiain neuvottelukunta 2012

Opetus- ja kulttuuriministeriössä asetetaan työryhmä vuoden 2014 alussa tämän kirjauksen pohjalta.⁴

Maaliskuussa 2009 julkaistiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa (nykyinen Kotimaisten kielten keskus) toimivan romanikielen lautakunnan hyväksymä *romanikielen kielipoliittinen ohjelma*, jonka tavoitteena on romanikielen elvyttäminen lisäämällä sen käyttöä ja parantamalla sen asemaa. Ohjelma sisältää paljon ehdotuksia romanikielen aseman parantamiseksi ja romaniväestön kielellisten oikeuksien toteuttamiseksi.

Suomen ensimmäinen *romanipoliittinen ohjelma ROMPO* (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48) valmistui joulukuussa 2009. Ohjelman tavoitteena on edistää romanien yhdenvertaisuutta ja osallisuutta elämän eri alueilla. Tavoitteena on, että Suomi olisi edelläkävijä romanien osallisuuden edistämässä Euroopassa. Tavoitteena on myös vahvistaa romanikielen säilymistä ja kehittymistä käytännössä. Ohjelman lähtökohtana on, että nykyinen lainsäädäntö ja palvelujärjestelmä toimivat hyvänä pohjana romaniväestön yhdenvertaisuuden edistämiseksi.⁵

Romanipoliittinen ohjelma sisältää useita toimenpide-esityksiä romanikielen aseman parantamiseksi ja romanien kielellisten oikeuksien edistämiseksi. Siihen on kirjattu myös toimenpide, jonka mukaan romanien kielellisten oikeuksien toteutumista vahvistetaan ja selvitetään, miten perustuslaissa turvattu romanien oikeus oman kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen toteutuu alemmanasteisessa lainsäädännössä ja sen toimeenpanossa.⁶

Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa todetaan, että romanipoliittisen ohjelman toimeenpano käynnistetään ja erityisiä toimia kohdistetaan romanien koulutustason ja työllisyyden edistämiseen, asumisongelmien ratkaisemiseen sekä romanilasten, -nuorten ja -perheiden osallisuuden edistämiseen.⁷

Joulukuussa 2010 hyväksyttiin romanipolitiikan linjauksia koskeva valtioneuvoston periaatepäätös (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:16). Siinä määriteltiin kuusi painopistealuetta, joista yksi oli romanikielen elvyttäminen ja vahvistaminen. Romanipoliittisen ohjelman seurannasta vastaava sosiaali- ja terveysministeriö asetti ohjaus- ja seurantatyöryhmän koordinoimaan ja seuraamaan romanipoliittisen ohjelman toimeenpanoa ja vaikutuksia.⁸

⁴ Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011, s. 32; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013

⁵ Valtioneuvoston periaatepäätös romanipolitiikan linjauksiksi 2010

⁶ Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 124.

⁷ Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011, s. 59.

⁸ Valtioneuvoston periaatepäätös romanipolitiikan linjauksiksi 2010

Romanikieltä käsitellään *valtioneuvoston kertomuksessa kielilainsäädännön soveltamisesta*, joka annettiin eduskunnalle kesällä 2013. Romanikieltä käsiteltiin myös aikaisemmissa, vuosina 2009 ja 2006 annetuissa valtioneuvoston kertomuksissa kielilainsäädännön soveltamisesta. Perustuslakivaliokunta totesi vuoden 2009 kertomusta koskevassa mietinnössään, että uhanalaisen romanikielen säilymistä ja elvyttämistä on syytä jatkaa Suomen romanipoliittisen ohjelman linjausten pohjalta.⁹

Keväällä 2012 hyväksytty Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2012–2013 sisältää romaniväestön kielellisten oikeuksien edistämistä koskevan hankkeen, jossa selvitetään, miten perustuslaissa turvattu romanien oikeus oman kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen toteutuu lainsäädännössä ja sen toimeenpanossa.¹⁰

Viime vuosina romanit ovat saaneet aikaisempaa enemmän näkyvyyttä myös eurooppalaisella tasolla. Vuonna 2011 ilmestyi ulkoasiainministeriön käsikirja *Suomen tavoitteet eurooppalaisen romanipoliittikan edistämiseksi*. Tämä työryhmäraportti on vastaus valtioneuvoston periaatepäätöksellään joulukuussa 2010 hyväksymän Suomen romanipoliittisen ohjelman ehdotukseen, jonka mukaan Suomelle laaditaan ulkoasiainministeriön johdolla kansainvälisen romanipoliittikan vaikuttamisstrategia. Työn tavoitteeksi asetettiin, että Suomi voisi aktiivisesti vaikuttaa eurooppalaisen romanistrategian muovautumiseen tarjoamalla omaa asiantuntemustaan sekä malleja ja kokemuksia osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämisestä samoin kuin oppimalla muiden maiden kokemuksista.¹¹ Käsikirja ohjaa Suomen kansainvälistä toimintaa romanien oikeuksien varmistamiseksi, ja sitä käytetään työkaluna eurooppalaisessa yhteistyössä.

Tämä selvitys perustuu edellä mainittuihin Kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman sekä romanipoliittisen ohjelman kirjauksiin. Selvitys on toteutettu virkatyönä oikeusministeriössä. Selvitystä varten ei ole perustettu erillistä työryhmää, vaan sitä varten on haastateltu romaniasioiden parissa työskenteleviä henkilöitä ja saatu aineistoa myös muilta keskeisiltä tahoilta, kuten opetus- ja kulttuuriministeriöltä, Opetushallitukselta, sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimivalta romaniasiaain neuvottelukunnalta sekä romanikielen lautakunnalta.

Tämä on oikeudellinen selvitys, jossa käsitellään romanien kielellisiä oikeuksia koskevaa lainsäädäntöä ja sen toteutumista käytännössä. Lisäksi tarkastellaan mahdollisia ongelmia romanien kielellisten oikeuksien toteutumisessa. Tämä selvitys ja siinä esitetyt tiedot romanikielestä koskevat Suomen romaniväestöä.

⁹ PeVM 1/2010 vp

¹⁰ Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2012, s. 51.

¹¹ Valtioneuvoston periaatepäätös romanipoliittikan linjauksiksi 2010; Opetushallitus 2012

2 Oikeudellinen perusta

2.1 Suomen kansainväliset velvoitteet

Kielellisten oikeuksien kannalta merkityksellinen Yhdistyneiden Kansakuntien (YK:n) julistus on vuonna 1992 annettu *kansallisiin tai etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien julistus*, jonka 1 artiklan mukaan valtioiden tulee suojata vähemmistöjen kansallista tai etnistä, kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä identiteettiä ja niiden olemassaoloa.

Euroopan unionin jäsenenä Suomi on velvollinen huolehtimaan ihmisten yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän torjumisesta. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 22 artiklassa tunnustetaan unionin kulttuurinen, uskonnollinen ja kielellinen monimuotoisuus sekä sitoudutaan kunnioittamaan sitä.

Suomi on osapuolena myös useissa Euroopan neuvoston tai YK:n kielellisiä oikeuksia koskevissa valtiosopimuksissa. Eräissä valtiosopimuksissa nimenomaan kieli on etusijalla, kun taas toiset koskevat ensisijaisesti ihmisoikeuksia, rotusyrjinnän estämistä tai vähemmistöjen kulttuurisia oikeuksia. Valtiosopimusten kielellisiä oikeuksia koskevat artiklat jakautuvat varsinaisiin kielellisiä oikeuksia koskeviin artikloihin ja syrjäntäkieltoartikloihin, joissa kieli mainitaan yhtenä kielletyistä syrjäntäperusteista.

Kielellisiä oikeuksia koskevia artikloja sisältäviä YK:n sopimuksia ovat *kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus* ja siihen liittyvä valinnainen pöytäkirja yksilövalituksista (SopS 7–8/1976, jäljempänä KP-sopimus), taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976, jäljempänä TSS-sopimus) ja yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991). KP -sopimuksen 27 artiklan mukaan ”Niissä valtioissa, joissa on kansallisia, uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöjä, tällaisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään”.

Kielelliset oikeudet voivat sisältyä myös johonkin muuhun oikeuteen. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (SopS 19/1990) ei ole varsinaisia vähemmistöjen suoja- tai kielellisiä oikeuksia koskevia säännöksiä, mutta ne liittyvät keskeisinä osatekijöinä oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (6 artikla) sekä oikeuteen vapau- teen ja turvallisuuteen (5 artikla). Syrjinnän kieltoa koskevan 14 artiklan mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista muun muassa kieleen perustuvaa syrjintää.

Kieli syrjintäperusteena sisältyy lisäksi ainakin YK:n peruskirjaan (SopS 1/1956), KP-sopimukseen, TSS-sopimukseen, yleissopimukseen lapsen oikeuksista, yleissopimukseen syrjinnän vastustamiseksi opetuksen alalla (SopS 59/1971), kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaan puiteyleissopimukseen (SopsS 2/1998) ja Euroopan unionin perusoikeuskirjaan.

Kielellisten oikeuksien kannalta keskeisiä Euroopan neuvoston sopimuksia ovat *alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja* (SopS 23/1998, jäljempänä *kieliperuskirja*) ja *kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus* (SopsS 2/1998, jäljempänä *puiteyleissopimus*), jotka tulivat Suomen osalta voimaan vuonna 1998.

Kieliperuskirja tunnustaa vähemmistökielet osaksi eurooppalaista kulttuuriperintöä ja pyrkii edistämään niiden asemaa eurooppalaisten valtakielten joukossa. Peruskirja suojelee sellaisten kielten asemaa, joita valtion alueen vähemmistöt ovat perinteisesti käyttäneet. Peruskirja ei siten koske esimerkiksi maahanmuuttajien kieliä.

Kieliperuskirjan toisessa osassa asetetaan yleiset tavoitteet ja periaatteet, joita valtiolla on velvollisuus soveltaa kaikkien alueensa alueellisten ja vähemmistökielten osalta. Näitä ovat Suomessa saamen kielet, ruotsi, romanikieli, venäjä, tataari, jiddish ja karjalankieli. Saamen ja ruotsin kielten osalta Suomi on lisäksi sitoutunut kaikkiin kieliperuskirjan kolmannen osan artikloista (8–14 artiklat) erillisellä kielikohtaisella laajuudella.¹²

Romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa esitetään, että myös romanikielen osalta tulisi sitoutua soveltamaan osaa kieliperuskirjan kolmannen osan artikloista.¹³ Tätä ei ole kuitenkaan esitetty Romanipoliittisessa ohjelmassa.

Puiteyleissopimuksessa määritellään ohjelmaluonteisin normein ne periaatteet, jotka velvoittavat sopimusvaltioita suojelemaan kansallisia vähemmistöjä omalla alueellaan. Sopimusvaltiot sitoutuvat muun muassa noudattamaan syrjinnän kiellon ja yhdenvertaisuuden periaatetta sekä monin eri tavoin tukemaan vähemmistökulttuurien ylläpitämistä ja kehittämistä.

Puiteyleissopimuksen tarkoitus on estää vähemmistöjen syrjintää ja edistää sellaisia olosuhteita, joissa ”kansallisiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä säilyttää identiteettinsä oleelliset perustekijät nimittäin heidän uskontonsa, kielensä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä”. Sopimus sisältää muun muassa artiklat, jotka koskevat kansalliseen vähemmistöön koskevan henkilön oikeutta käyttää omaa kieltään, viestintävälineiden käyttöä ja oikeutta oppia vähemmistökieltä.

¹² Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013, s. 9–11.

¹³ Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 8; Opetushallitus 2011:14, s. 77.

Puiteyleissopimuksen voimaansaattamista koskevan hallituksen esityksen mukaan ”Suomessa puiteyleissopimuksen voidaan sen voimaansaattamisvaiheessa katsoa koskevan ainakin saamelaisia, romaneja, juutalaisia, tataareja ja niin sanottuja vanhanäläisiä sekä *de facto* myös suomenruotsalaisia.”¹⁴

Kieliperuskirjan ja puiteyleissopimuksen täytäntöönpanoa valvovat tahot ovat kiinnittäneet toistuvasti huomiota romanien kielellisiin oikeuksiin. Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi viimeisimmät kieliperuskirjaa koskevat suosituksensa Suomelle maaliskuussa 2012. Ministerikomitea on suositellut, että Suomen viranomaiset kehittäisivät ja toteuttaisivat innovatiivisia strategioita romaniopettajien kouluttamiseksi, laajentaisivat romanikielen oppimateriaalin tuotantoa sekä lisäisivät romanikielen opetuksen tarjontaa.¹⁵

Viimeisimmässä puiteyleissopimuksen soveltamista koskevassa päätöslauselmassaan ministerikomitea on kiinnittänyt huomiota tarpeeseen lisätä romanikielen opetusta ja romanikielisiä viestimiä.¹⁶

2.2 Suomen perustuslaki ja muu kansallinen lainsäädäntö

Suomen perustuslaki (731/1999) ja muu kansallinen lainsäädäntö sisältävät säännökset, jotka vastaavat Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten velvoitteita.

Perustuslain 6 §:ssä on säännökset yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta. Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Lainkohta sisältää sekä lainsäätäjään että -soveltajaan kohdistuvan vaatimuksen ihmisten oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta. Perustuslain 6 §:n 2 momentti sisältää laaja-alaisen syrjinnän kiellon. Sen mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 6 §:n säännöksestä voidaan johtaa oikeus kielellisesti yhdenvertaiseen kohteluun, minkä lisäksi säännöksessä kielletään syrjintä kielen perusteella.

Kielellisten oikeuksien kannalta keskeinen on perustuslain 17 §:n 3 momentti, jonka mukaan *saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan*. Saamelaisten oikeudesta käyttää

¹⁴ HE 107/1997 vp; Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013, s. 11–12; Erkama 2012, s. 53.

¹⁵ Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositukset CM/RecChL (2007)7 ja RecChL(2012)2 alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan soveltamisesta Suomessa.

¹⁶ Euroopan Neuvoston ministerikomitean päätöslauselma CM/ResCMN(2012)3 kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa.

saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Tämä säännös suojaa useiden vähemmistöryhmien kielellisiä oikeuksia ja oikeutta omaan kulttuuriinsa. Säännöksen taustalla ovat vähemmistöjen oikeuksia koskevat kansainväliset sopimukset ja erityisesti KP -sopimuksen 27 artikla. Säännös tarjoaa valtiosääntöisen perustan siinä tarkoitettujen ryhmien elinolosuhteiden kehittämiseksi niiden omaa kulttuuriperinnettä kunnioittaen.¹⁷

Perustuslain 17 §:n 3 momentissa mainitaan suomalaisen yhteiskunnan perinteisistä vähemmistöryhmistä saamelaiset ja romanit. Perustuslain esitöissä todetaan, että säännös ei rajoittuisi pelkästään vähemmistöjen kielellisten oikeuksien turvaamiseen, vaan se ulottuisi laajemmin turvaamaan vähemmistöjen kulttuurimuotoja. Yhdessä hallitusmuodon 16 a §:n 1 momentin (nykyisen perustuslain 22 §:n) kanssa säännös velvoittaisi julkista valtaa sallimaan ja tukemaan siinä tarkoitettujen ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä.¹⁸

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perustuslain 22 §:ssä säädetty yleinen turvaamisvelvollisuus tulee sovellettavaksi vain yhdessä jonkin nimenomaisen perusoikeussäännöksen tai ihmisoikeusmääräyksen kanssa. Perustuslain 22 § ulottaa julkisen vallan aktiivisen toimintavelvollisuuden muun muassa kielellisiin ja kulttuurisiin oikeuksiin.¹⁹

Oikeuskirjallisuudessa todetaan, ettei perusoikeusuudistuksen esitöissä ole erikseen pohdittu, mikä oikeudellinen merkitys on sillä, että romanit mainitaan saamelaisten ohella nimenomaisesti perustuslain 17 §:n 3 momentin tekstissä. Valitut ratkaisut ilmentävät kuitenkin sitä, että vähemmistön vakiintuneella asemalla Suomessa saattaa olla merkitystä perustuslain 17 §:n 3 momentista johdettavien positiivisten toimintavelvoitteiden asteelle ja sisällölle.

Myös kansainvälisesti tarkasteltuna on merkittävää, että Suomi on kirjannut perustuslaikiinsa romanien aseman vähemmistönä ja siitä seuraavan oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslainsäätäjän ratkaisu mainita romanit nimeltä vähemmistöjen oikeuksia koskevassa perustuslain säännöksessä merkitsee kyseisen ryhmän jäseniin kohdistuvan syrjinnän tunnistamista ja perustetta positiivisille toimille romanien aseman parantamiseksi.²⁰

Perustuslain 17 §:n 3 momentin toinen virke sisältää perustuslaillisen toimeksiannon säätää lailla saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa. Vastaava erityissuoja muiden vähemmistökielten, kuten romanikielen, asemalle on mahdollista toteuttaa tavallisella lailla perustuslain 17 §:n 3 momentin ensimmäisen virkkeen yleissäännöksen nojalla, mutta perustuslaki ei nimenomaisesti edellytä lain säätämistä tämän

¹⁷ Hallberg et al. 2011 s. 52 ja 631.

¹⁸ HE 309/1993 vp

¹⁹ Hallberg et al. 2011, s. 809.

²⁰ Hallberg et al. 2011 s. 665–667.

toteuttamiseksi. Oikeuden perusoikeusluonteesta seuraa kuitenkin laintasoisen sääntelyn ensisijaisuus.²¹

Monet muut perustuslain säännökset täydentävät kielellisiä oikeuksia koskevaa perusoikeussäännöstä. Sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa perustuslain 16 §:ssä säädetään jokaisen oikeudesta maksuttomaan perusopetukseen sekä yhtäläisestä mahdollisuudesta saada kykujensä ja erityisten tarpeidensa mukaan myös muuta kuin perusopetusta. Perustuslain 19 §:ssä säädetään oikeudesta sosiaaliturvaan.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsitteilyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla. Näihin kuuluu muun muassa tulkitsemis- ja käännösavun järjestäminen tarvittaessa.

Kielellisiä oikeuksia koskevia säännöksiä on eri hallinnonalojen erityislainsäädännössä. Vuonna 2012 tehdyn selvityksen mukaan säännöksiä kielellisistä oikeuksista on yhteensä noin 150 säädöksessä.²² Erityislainsäädäntö sisältää useita säännöksiä myös romanien kielellisistä oikeuksista. Niitä on muun muassa opetuslainsäädännössä ja yleisradiotoimintaa koskevassa laissa.

Suomen lainsäädännössä määritetään romanien yhdenvertainen asema Suomen kansalaisina, eivätkä mitkään säädökset ole esteenä esimerkiksi romanien mahdollisuuksille kouluttautua kaikilla koulutusasteilla. Useissa eri säädöksissä huomioidaan myös romanikieli ja -kulttuuri sekä vähemmistöaseman aiheuttamat erityistarpeet.²³

Vaikka perustuslain 17 §:n 3 momentissa määritellään romanien oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen, muun muassa romaniasiain neuvottelukunta on katsonut, etteivät säännöksen täsmentäminen alemmanasteisessa lainsäädännössä ja sen täytäntöönpano toteudu riittävästi. Erityislainsäädäntö sisältää romaneja koskevia säännöksiä, mutta säännösten vähäinen velvoittavuus on heikentänyt niiden toimeenpanon tehokkuutta ja romanien kielellisten oikeuksien toteutumista. Kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia koskevien säännösten tulkinta on myös johtanut eri kielellisten vähemmistöjen osalta erilaiseen resursointiin ja toimeenpanon tehokkuuteen.²⁴

Romaniasiain neuvottelukunta on ehdottanut, että olisi selvitettävä mahdollisuus säätää erillinen romanikielen kielilaki, joka kokoaisi yhteen hajallaan olevat romanikieltä koskevat säännökset ja täsmentäisi romanikielen tutkimusta, opetusta, opettajien koulutusta, oppimateriaalituotantoa ja romanikielistä tiedonvälitystä koskevia säännöksiä sekä

²¹ Hallberg et al. 2011 s. 665–667.

²² Erkama 2012, s. 4.

²³ Opetushallitus 2012

²⁴ Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 21 ja 65; Romaniasiain neuvottelukunta 2010.

lisäisi mahdollisesti romanikielisen tarjonnan velvoittavuutta.²⁵ Oma kielilaki voisi myös lisätä arvostusta romanikieltä kohtaan. Romanikielen kielipoliittisen ohjelman tavoitteena on koota romanikieltä koskeva lainsäädäntö yhteen romanikielilakiin.²⁶

Toisaalta oikeusministeriön haastatteluista ilmenee, että riittävä lainsäädännöllinen pohja romanien kielellisten oikeuksien kehittämiseksi on jo olemassa ja ettei erillinen kielilaki parantaisi romanien kielellisten oikeuksien toteutumista, vaan ratkaisevia ovat käytännön toimenpiteet, kuten opettajien kouluttaminen ja oppimateriaalin tuottaminen.²⁷

Seuraavaksi tarkastellaan, mitä romanien kielellisistä oikeuksista säädetään eri hallinnonalojen lainsäädännössä, ja miten nämä oikeudet toteutuvat käytännössä.

²⁵ Romaniasiain neuvottelukunta 2012

²⁶ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012; Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 8.

²⁷ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

3 Lainsäädännön nykytila ja käytännöt

3.1 Hallinto

Yhdenvertaisuuslaki (21/2004) vahvistaa Suomen syrjinnän vastaista lainsäädäntöä. Yhdenvertaisuuslaki tuli voimaan vuonna 2004, ja sillä pantiin täytäntöön Euroopan unionin syrjintä- ja työsyryntädirektiivit. Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjintätilanteissa. Lakia sovelletaan sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa sen soveltamisalalla.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään syrjintä työelämässä ja koulutuksessa muun muassa kielen perusteella. Yhdenvertaisuuslain 6 §:n mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjinnällä tarkoitetaan laissa *välitöntä ja välillistä syrjintää, häirintää* sekä ohjetta tai käskyä syrjiä.

Hallitusohjelman mukaan valmistellaan uusi yhdenvertaisuuslainsäädäntö, joka turvaa tehokkaasti yhdenvertaisuuden syrjintäperusteesta riippumatta, ja vahvistetaan valvontaa sekä tehostetaan hallintoa sen toimeenpanemiseksi.²⁸ Yhdenvertaisuuslain kokonaisuudistus on vireillä. Asiaa koskeva hallituksen esitys annettaneen vuoden 2014 alussa.

Kielilain (423/2003) tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetty jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia. Kielilaissa säädetään kansalliskielten, suomen ja ruotsin, käyttöä koskevista vähimmäisvaatimuksista. Kielilain mukaan viranomaiset voivat kuitenkin antaa myös parempaa kielellistä palvelua kuin kielilaki edellyttää, mikä tarkoittaa esimerkiksi palvelua muilla kielillä.

Kielilain 9 §:n mukaan oikeudesta käyttää viranomaisissa muita kieliä kuin suomen, ruotsin ja saamen kieltä säädetään oikeudenkäyntiä, hallintomenettelyä ja hallintolainkäyttöä koskevassa lainsäädännössä, koulutusta koskevassa lainsäädännössä, terveydenhuolto- ja sosiaalilainsäädännössä sekä muussa eri hallinnonaloja koskevassa lainsäädännössä. Kuten edellä todettiin, tulkkausta koskevia säännöksiä sisältyy näiden alojen lainsäädäntöön.

²⁸ Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011, s. 24.

Kielilakia säädettäessä kiinnitettiin huomiota romanikieleen ja -kulttuuriin, mutta ei esitetty, että tarvittaisiin erillinen romanikieltä koskeva kielilaki. Vuonna 2002 antamassaan kielilain säätämistä koskevassa mietinnössä perustuslakivaliokunta totesi, etteivät romanilapset saa oman äidinkieltensä opetusta ja että heitä sijoitetaan erityis- tai mukautettuun opetukseen kielellisten tai kulttuuristen syiden vuoksi. Valiokunta katsoi, että hallituksen tulee ryhtyä lainsäädäntötoimiin romanikielen ja -kulttuurin aseman kohentamiseksi.²⁹

Kielilain 37 §:n mukaan valtioneuvosto antaa vaalikausittain eduskunnalle kertomuksen kielilainsäädännön soveltamisesta ja kielellisten oikeuksien toteutumisesta sekä tarpeen mukaan muistakin kielioloista. Kertomuksessa käsitellään suomen ja ruotsin kielen lisäksi ainakin saamen kieltä, romanikieltä ja viittomakieltä. Kesällä 2013 eduskunnalle annetussa kertomuksessa tarkastellaan romanien kielellisten oikeuksien toteutumista viimeisten neljän vuoden aikana.³⁰

Hallintolain (434/2003) 26 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä tai jos asianosainen ei vammaisuuden tai sairauden perusteella voi tulla ymmärretyksi. Säännöksen 2 momentin mukaan asia voidaan tulkita tai kääntää sellaiselle kielelle, jota asianosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän. Tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehtiminen ei edellytä, että se suoritetaan asianosaisen äidinkielelle.

Säännöksen 3 momentin mukaan viranomainen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muussakin kuin 1 momentissa tarkoitettussa asiassa, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi.

Hallintolaissa mainitaan nimenomaisesti romanikieli. Myös romanikieltä käyttävät asianosaiset ovat lähtökohtaisesti oikeutettuja saamaan tulkitsemis- ja kääntämisapua viranomaisen aloitteesta vireille tulevassa hallintoasiassa. Tällaista oikeutta ei kuitenkaan ole, jos henkilö osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä.³¹

Hallintolainkäyttölain (586/1996) 77 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen on huolehdittava tulkitsemisesta ja kääntämisestä, jos henkilö ei osaa viranomaisessa kielilain mukaan käytettävää kieltä taikka aisti- tai puhevian vuoksi ei voi tulla ymmärretyksi ja: 1) asian aikaisemmassa käsittelyvaiheessa sitä käsitelleen viranomaisen on tullut huolehtia tulkitsemisesta tai kääntämisestä hallintolain 26 §:n 1 momentin tai muun säännöksen nojalla; 2) lainkäyttöasiaa käsittelevä viranomainen toimii ensi asteena asiassa, joka on tullut vireille viranomaisen aloitteesta; tai 3) henkilöä kuullaan suullisesti. Säännöksen 2 momentin mukaan viranomainen voi erityisestä syystä huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muussakin kuin 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa.

²⁹ PeVM 9/2002 vp – HE 92/2002 vp

³⁰ Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013, s. 100–103.

³¹ HE 72/2002 vp; Mäenpää 2011, s. 178.

Hallintolainkäyttölain esitöissä todetaan, että tulkitsemista tai kääntämistä ei tarvitsisi välttämättä tehdä asianomaisen äidinkielelle. Riittävää olisi, että tulkitsemiskielenä käytetään jotakin sellaista kieltä, jota asianomaisen todetaan tarpeellisessa määrin ymmärtävän.³²

Säännöksiä tulkkauksesta sisältyy lisäksi muun muassa oikeudenkäymiskaareen (4/1734), esitutkintalakiin (449/1987), lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa (698/1997), lakiin potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) sekä lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000).

Suomen romanit eivät ole käytännössä käyttäneet tulkkausta viranomaisissa, vaan heidän pääasiallinen asiointikielensä on suomi tai ruotsi. Vuonna 2009 julkaistun kenttätutkimuksen mukaan 14 prosenttia romaneista pitää kuitenkin romanikieltä äidinkielenään. Romanien kielellisten oikeuksien toteutumisessa ei olekaan ensisijaisesti kyse tarpeesta saada omakielisiä viranomaispalveluja, vaan oikeudesta ylläpitää ja kehittää omaa kieltä.³³

3.2 Varhaiskasvatus

Lainsäädäntö

Lasten päivähoidosta annetun lain (36/1973, jäljempänä päivähoitolaki) 2 a §:n (304/1983) mukaan päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoitossa olevien lasten kotoja näiden kasvatustehtävässä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä. Päivähoidon tulee omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä lapsen lähtökohdat huomioon ottaen suotuisa kasvuympäristö. Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoiton tulee yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta.

Päivähoitolain 11 §:n 2 momentin (875/1981) mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen, ruotsin tai saamen kielellä.

Lasten päivähoidosta annetun asetuksen (239/1973, jäljempänä päivähoitoasetus) 1 a §:n (1336/1994) mukaan lasten päivähoidosta annetun lain 2 a §:ssä tarkoitettuihin kasvatustavoitteisiin kuuluu myös suomen- tai ruotsinkielisten, saamelaisten, romanien ja eri maahanmuuttajaryhmien lasten oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.

³² HE 217/1995 vp

³³ Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 17; Romaniasiaain neuvottelukunta 2010.

Perusopetuslaissa (628/1998) säädetään oppivelvollisuutta edeltävänä vuonna annettava esiopetuksesta. Perusopetuslakia käsitellään luvussa 3.3. Päivähoitolain 1 a §:n (1290/1999) ja perusopetuslain 1 §:n 2 momentin (1136/2003) mukaan päivähoitolakia ja -asetusta sovelletaan päiväkodissa ja perhepäiväkodissa järjestettävään esiopetukseen. Päivähoitolaissa ei mainita romanikieltä. Romanikielen ja -kulttuurin tukeminen yhteistyössä romaniväestön kanssa kuuluu kuitenkin päivähoiton ja päivähoitossa järjestettävän esiopetuksen kasvatustavoitteisiin.³⁴

Käytäntö

Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on vahvistaa romanilasten kulttuurisia oikeuksia ja edistää romanikielen opetusta päiväkodeissa palkkaamalla romanikulttuurin ohjaajia päiväkoteihin ja käynnistämällä kielipesätoimintaa. Joillakin paikkakunnilla romanikieli on kyetty juurruttamaan osaksi varhaiskasvatustalvueluita. Kielipesätoimintaa tarkastellaan luvussa 3.5.³⁵

Opetushallituksen lukuvuotta 2010–2011 koskevan selvityksen mukaan romanilasten osallistuminen esiopetukseen on edelleen vähäisempää kuin valtaväestön lapsilla, mutta se on kuitenkin merkittävästi lisääntynyt.³⁶

Varhaiskasvatuksen tueksi sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut romanivanhemmille suunnattua suomi-romani varhaiskasvatussarjaa, jossa on ilmestynyt yhteensä neljä osaa: *Lue lapsen kanssa* vuonna 2006, *Kasva lapsen kanssa* vuonna 2007, *Harjaa hampaat lapsen kanssa* vuonna 2009 ja *Liiku lapsen kanssa* vuonna 2011.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2010) todetaan muun muassa, että romanilasten esiopetuksessa otetaan huomioon romanikulttuurista johtuvat erityistarpeet ja annetaan mahdollisuuksien mukaan romanikielen opetusta. Romanikielen opetuksen tarkoituksena on vahvistaa romanilapsen identiteettiä ja kulttuuritietoisuutta sekä antaa hänelle mahdollisuus toimivaan kaksikieliseen kulttuuri-identiteettiin.³⁷ Oikeusministeriön haastatteluissa todettiin, että romanikielen opetus alkaa käytännössä nykyään liian myöhään.

Varhaiskasvatuksen ja päivähoitopalvelujen lainsäädännön valmistelu, hallinto ja ohjaus ovat siirtyneet sosiaali- ja terveysministeriöltä opetus- ja kulttuuriministeriölle vuoden 2013 alussa.

³⁴ Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2, s. 19.

³⁵ Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 37–38; Romaniasian neuvottelukunta 2012.

³⁶ Opetushallitus 2011:26, s. 75.

³⁷ Opetushallitus 2011:14, s. 13.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelman mukaan säädetään laki varhaiskasvatuksesta. Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön uudistamistyöryhmän, jonka tehtävänä on valmistella varhaiskasvatusta koskevat säädösehdotukset. Työryhmä käsittelee työssään myös eri kieli- ja kulttuuriryhmiin kuuluvien lasten varhaiskasvatusta koskevia mahdollisia säädösmuutostarpeita.³⁸ Työryhmän toimikausi päättyi 28.2.2014. Laki varhaiskasvatuksesta tulisi voimaan 1.1.2015.

3.3 Opetus

Lainsäädäntö

Perusopetuslain (628/1998) 1 §:n mukaan perusopetuslaissa säädetään perusopetuksesta ja oppivelvollisuudesta. Perusopetuslain 10 §:n 1 momentin mukaan koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli.

Perusopetuslain 12 §:n mukaan äidinkielenä opetetaan oppilaan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä.

Perusopetuslain 16 §:ssä, 16 a §:ssä, 17 a §:ssä ja 39 §:ssä säädetään erityisen tuen ja erityisopetuksen järjestämisestä. Näitä säännöksiä muutettiin lailla perusopetuslain muuttamisesta (642/2010), joka tuli voimaan 1.1.2011. Muutoksen keskeisenä tavoitteena oli vahvistaa esi- ja perusopetuksen oppilaan oikeutta saada oppimiselleen ja koulunkäynnilleen tukea riittävän varhain ja joustavasti opetuksen yhteydessä.³⁹

Perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (422/2012) 8 § sisältää kieltenopetusta koskevat erityissäännökset. Säännöksen 3 momentissa todetaan, että jos saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle oppilaalle opetetaan perusopetuslain 12 §:n mukaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, voidaan oppilaan äidinkielen ja kirjallisuuden sekä muiden kielten opettamiseen käytettävä tuntimäärä jakaa 6 tai 7 §:stä poiketen kielten opettamiseen opetuksen järjestäjän päättämällä tavalla. Tässä momentissa tarkoitetulle oppilaalle opetetaan toisen kotimaisen kielen sijasta suomen kieltä tai ruotsin kieltä erityisen oppimäärän mukaisesti. Säännöksen 4 momentin mukaan koulussa, jossa on saamelaisten kotiseutualueella asuvia oppilaita, tulee valinnaisena aineena olla saamen kieli. Koulussa, jossa saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille oppilaille opetetaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, tulee valinnaisena aineena olla ruotsin kieli tai suomen kieli.

³⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 2013

³⁹ HE 109/2009 vp

Lukiolain (629/1998) 6 §:n mukaan lukiokoulutuksessa oppilaitoksen opetuskieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli.

Lukiolain 8 §:n mukaan äidinkielenä opetetaan opiskelijan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan opiskelijan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä.

Lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (955/2002) 8 §:n 1 momentissa määritetään nuorille annettavan lukiokoulutuksen tuntijako. Säännöksen 4 ja 5 momentin mukaan saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle opiskelijalle voidaan opettaa äidinkieltä ja kirjallisuutta suomi/ruotsi toisena kielenä -oppimäärän mukaan. Jos saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle opiskelijalle opetetaan hänen omaa äidinkieltään, opiskelijan äidinkielen ja kirjallisuuden ja muiden kielten pakollisten kurssien yhteismäärät sekä opiskelijalle pakollisten kurssien kokonaismäärä voivat olla 1 momentissa säädettyä pienemmät. Tässä tapauksessa toista kotimaista kieltä opiskellaan valinnaisena aineena.

Ylioppilastutkinnon järjestämisestä (672/2005) annetun lain 2 §:n mukaan äidinkielen kokeina järjestetään suomen, ruotsin ja saamen kielen kokeet. Suomen ja ruotsin kielessä voidaan järjestää äidinkieleltään suomen- ja ruotsinkielisille tarkoitettujen kokeiden lisäksi kokeet, jotka perustuvat oppimäärään suomi tai ruotsi toisena kielenä.

Ylioppilastutkinnon järjestämisestä annetun lain 6 §:n mukaan ylioppilastutkintoon voi kuulua vain yksi koe samassa oppiaineessa. Äidinkielen koe voi olla oppimäärään suomi tai ruotsi toisena kielenä perustuva koe, jos kokelaan oma äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame tai jos kokelas on viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään käytävä. Toisen kotimaisen kielen kokeena voi suorittaa ruotsin tai suomen kielen oppimäärään perustuvan kokeen sijasta ruotsin- tai suomenkielisille kokelaille tarkoitettun äidinkielen kokeen kyseisessä kielessä.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 11 §:n mukaan oppilaitoksen opetuskieli on ammatillisessa koulutuksessa joko suomi tai ruotsi. Kaksikielisen oppilaitoksen opetuskielenä on suomi ja ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli.

Lain 12 §:n 3 momentin mukaan äidinkielenä opetetaan opiskelijan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan opiskelijan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta opiskelijan äidinkieltä.

Ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain (631/1998) 10 § sisältää opetusta koskevan viittaussäännöksen, jonka mukaan tässä laissa tarkoitettuun koulutukseen sovelletaan lisäksi muun muassa ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 11 §:n säännöksiä opetuskielestä.

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (1705/2009) 45 §:ssä säädetään saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen myönnettävästä valtionavustuksesta sekä eräistä muista valtionavustuksista. Säännöksen 2 momentin mukaan perusopetuslain ja lukiolain mukaisen toiminnan järjestäjälle myönnetään valtionavustusta esi- ja perusopetuksen ja lukiokoulutuksen täydentävään vieraskielisten oppilaiden äidinkielen, suomi tai ruotsi toisena kielenä ja heidän muun opetuksensa tukemiseen sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden äidinkielen opetuksen järjestämiseen valtion talousarviossa tarkoitukseen osoitetun määrärahan puitteissa.

Säännöksen 4 momentin mukaan valtionavustusten määräytymisperusteista säädetään tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella.

Vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista annetun opetusministeriön asetuksen (1777/2009) 3 §:ssä säädetään saamenkielisten, romanikielisten ja vieraskielisten oppilaiden oman äidinkielen opetuksen tukemisesta. Oman äidinkielen opetuksen valtionavustus on tarkoitettu oman äidinkielen opetuksen järjestämiseen saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille oppilaille, jos heille ei järjestetä perusopetuslain 12 §:ssä ja lukiolain 8 §:ssä tarkoitettua äidinkielen opetusta.

Valtionavustusta myönnetään enintään kahdesta opetustunnista viikossa jokaista neljän oppilaan laskennallista ryhmää kohti. Laskennallisten ryhmien määrää laskettaessa otetaan huomioon opetukseen osallistuvat oppilaat lukukauden alussa tai kurssimuotoisessa opetuksessa kurssin alkaessa. Jos saamenkielisiä tai romanikielisiä oppilaita on vähemmän kuin neljä, voi laskennallisen ryhmän vähimmäiskoko olla kaksi oppilasta.

Samassa opetusryhmässä voi olla asianomaista kieltä äidinkielenään tai muutoin kotoaan puhuvia oppilaita ja ulkomailta muuttaneita suomalaisoppilaita. Samassa opetusryhmässä voi myös olla oppilaita eri vuosiluokilta, eri kouluista ja eri kunnista tai yksityisten opetuksen järjestäjien kouluista sekä oppilaita, jotka saavat esiopetusta perusopetuksessa.⁴⁰ Opetus tulee sijoittaa oppilaiden ja opiskelijoiden työjärjestykseen ja järjestää oppilaan työpäivän aikana, mitä romanihuoltajat ovatkin erityisesti toivoneet.⁴¹

Valtionavustusta suoritetaan enintään 86 prosentin mukaisesti asetuksessa tarkoitettujen opetustuntien laskennallisten kustannusten perusteella, jotka ovat opetustuntia kohden 25 euroa. Avustuksen myöntää Opetushallitus hakemuksesta vuosittain jälkikäteen.

Käytäntö

Opetuslainsäädännössä on useita romanien kielellisiä oikeuksia koskevia säännöksiä. Romanikielen opetus on kielen elvytyksen kannalta keskeisin osa-alue. Vuonna 2009 annetussa valtioneuvoston kertomuksessa kielilainsäädännön soveltamisesta todettiin,

⁴⁰ Opetushallituksen tiedote 6/2012, 24.1.2012

⁴¹ Opetushallitus 2011:26, s. 70.

että romaniväestön haasteena on, että lapset oppisivat romanikieltä ja kielenopetusta vaikeuttavat opettajien pätevöitymisen esteet.⁴²

Romanikielen asemaa nykyisessä lainsäädännössä voidaan joiltakin osin verrata saamen kielen asemaan. Perusopetusta ja toisen asteen opetusta koskevien säädösten mukaan koulun tai oppilaitoksen opetuskieli on suomi tai ruotsi, mutta opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Oppilaan äidinkielenä opetetaan hänen äidinkielenensä mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä perusopetuksessa huoltajan ja lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa opiskelijan oman valinnan mukaan.

Perusopetuksen, lukio-opetuksen ja ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmien perusteissa kiinnitetään huomiota romanioppilaiden kieli- ja kulttuuritaustaan. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2004) todetaan muun muassa, että perusopetuksessa romanikielen opetuksen tulee edistää kaksoisidentiteetin muodostumista ja lisätä koulunkäynnin laatua. Romanikielen opetuksen tulee antaa romanioppilaille luonteva mahdollisuus ilmaista omaa vähemmistöidentiteettiään myös koulussa. Koulussa tapahtuvan kielenopetuksen merkitys korostuu romanilapsilla erityisesti siksi, että perinteisesti Suomen romanikieli on ollut ainoastaan puhuttu kieli. Tämän vuoksi romanikielen ja -kulttuurin opetuksessa tulee huomioida oppilaiden erilaiset kielelliset valmiudet ja alueelliset erot. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määrätään romani äidinkielenä -opetuksen oppimistavoitteet ja opetuksen keskeiset sisällöt eri vuosiluokilla.⁴³

Lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden (2003) mukaan romanikielen opetuksen tulee vahvistaa romaniopiskelijoiden identiteettiä ja antaa heille mahdollisuuksia käyttää kieltään ja ilmaista itseään siten, että huomioidaan heidän kotoaan, yhteisöstään ja perusopetuksesta saamansa taidot ja tiedot sekä heidän halunsa ilmaista identiteettiään. Romanikielen opetusta on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä yhteistyössä muiden oppilaitosten kanssa ja sen tulee edistää romaniopiskelijoiden oman historian ja kielen tuntemusta sekä tietoisuutta romaneista Suomessa ja muissa maissa. Myös ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan romanikielen opetusta järjestetään mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä muiden koulutuksen järjestäjien kanssa.

Myös aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteissa (2011) kiinnitetään erityistä huomiota eri kieli- ja kulttuuritaustaisiin lapsiin ja todetaan muun muassa, että aamu- ja iltapäivätoiminnassa kunnioitetaan lasten omaa kieli- ja kulttuuritaustaa sekä elämäntapaa ja arvoja. Perusopetuksen tavoin otetaan erityisesti huomioon lapset, jotka ovat taustaltaan saamelaisia, romaneja tai maahanmuuttajia sekä viittomakieliset lapset.⁴⁴

⁴² Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009, s. 77.

⁴³ Opetushallitus 2004, s. 33 ja 82–86.

⁴⁴ Opetushallitus 2011:14, s. 14–15.

Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on ottaa käyttöön tukimuotoja romanilasten peruskoulun menestykselliseksi suorittamiseksi, vahvistaa oppilaanohjausta ja oppimista edistäviä tukitoimenpiteitä sekä tukea romaninuorten hakeutumista toisen asteen koulutukseen. Opetushallituksen selvitys romanioppilaiden perusopetuksesta lukuvuonna 2000–2001 osoitti, että romanilasten koulunkäynnin ongelmat liittyivät etenkin luokalle jäämisiin ja runsaisiin poissaoloihin. Erityisopetuksessa opiskeli huomattava määrä romanilapsia. Erityisopetuksessa on tapahtunut muutoksia, kun perusopetuslaki ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ovat muuttuneet oppimisen ja koulunkäynnin tuen osalta vuoden 2011 alusta alkaen.⁴⁵

Vuodesta 2008 alkaen romaniväestön koulutusta on kehitetty erillisen Opetushallituksen hankkeen avulla. Romanioppilaiden perusopetuksen kehittämistoiminta alkoi vuonna 2008 osana perusopetuksen laadun kehittämistä. Romanioppilaiden perusopetuksen tukemisen kehittämistoiminta on sisältänyt toimenpiteitä muun muassa romanioppilaan kohtaamiseksi, romanikodin ja koulun yhteistyön kehittämiseksi sekä suvaitsevaisuuden ja hyvien etnisten suhteiden edistämiseksi ja romanikulttuurin tuntemuksen lisäämiseksi.⁴⁶

Vuodesta 2008 lähtien valtionavustuksen piirissä on ollut yhteensä 36 kuntaa. Vaikka kuntien lukumäärä on pieni, avustus on kohdentunut kuntiin, joissa asuu paljon romaneja. Arviolta vähintään 85 prosenttia kaikista Suomen perusopetusikäisistä romanioppilasta asuu näissä kunnissa ja on siten ollut kehittämistoiminnan piirissä. Valtionavustus romanioppilaiden perusopetuksen kehittämistoimintaan on ollut yhteensä 2,26 miljonna euroa vuosina 2008–2013.⁴⁷

Vuonna 2011 Opetushallitus teki selvityksen romanioppilaiden perusopetuksen tilanteesta. Selvityksen mukaan perusopetuksessa opiskeli lukuvuonna 2010–2011 yhteensä 862 romanioppilasta. Romanioppilaita oli yhteensä 329 koulussa. Kolmen edellisen lukuvuoden aikana 165 romanioppilasta oli saanut peruskoulun päättötodistuksen, kun taas 39 romanioppilasta oli jäänyt ilman päättötodistusta. Vuosittain 55 oppilasta sai päättötodistuksen ja 13 oppilasta jäi ilman päättötodistusta. Ilman peruskoulun päättötodistusta jääneiden osuus oli noin 19 prosenttia sekä tytöistä että pojista. Kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna romanioppilaiden kokonaismäärä perusopetuksessa on pysynyt melko vakaana. Yhä useampi romanioppilas suoriutuu perusopetuksesta erinomaisesti, hyvin tai tyydyttävästi. Ilman päättötodistusta jäävien romanioppilaiden määrä on kuitenkin huomattavan korkea, jos sitä verrataan koko peruskoulun oppilasmäärään: vuonna 2009 peruskoulun päättötodistuksen sai 99,1 prosenttia kaikista yhdeksännen vuosiluokan oppilaista.⁴⁸

Opetushallituksen vuonna 2011 tekemästä selvityksestä ilmenee, että peruskoulujen henkilöstö on perehtynyt romanikulttuuriin aikaisempaa paremmin. Myös kuntien opetustoimen ja koulujen henkilöstön tietoisuus romanioppilaiden koulunkäynnin haasteista

⁴⁵ Opetushallitus 2011:26, s. 54.

⁴⁶ Opetushallitus 2012; Opetushallitus 2011:14, s. 11.

⁴⁷ Opetushallitus 2014

⁴⁸ Opetushallitus 2011:26, s. 21 ja 58–59.

on lisääntynyt. Romanikotien ja koulujen välinen yhteistyö on kehittynyt, mutta koulujen tulisi tiedottaa romaniperheille enemmän mahdollisuudesta romanikielen opetukseen. Romanivanhemmat ja -lapset eivät tunne kielellisiä oikeuksiaan, eivätkä he näin ollen usein osaa vaatia kielenopetusta. Toisaalta romanivanhemmat eivät aina pidä tärkeänä romanikielen opetukseen osallistumista. Lisäksi he kokevat usein ongelmalliseksi romanikielen tunnin sijoittumisen koulupäivän jälkeen. Romaniväestölle suunnatuissa kuulemistilaisuuksissa voitaisiin selvittää heidän omaa näkemystään siitä, millaisia tarpeita romanikielen opiskeluun liittyy ja miten sen opiskeluun voitaisiin kannustaa.

Romanien opetukseen osallistumisessa on yhä haasteita. On edelleen romanilapsia, jotka eivät osallistu esiopetukseen ja puutteita on myös perusopetukseen osallistumisessa. Ongelmina ovat edelleen romanioppilaiden runsaat poissaolot, vuosiluokkien kertaamiset ja perusopetuksen keskeyttämiset.⁴⁹

Toisaalta romanioppilaiden koulumenestys on kohentunut. Lisäksi ammatilliset opinnot aloittavien romaninuorten määrä on yli kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa. Romaninuorten hakeutuminen lukioon on kuitenkin edelleen harvinaista ja se on jopa vähentynyt. Vuonna 2011 tehdyn selvityksen mukaan kolmen viimeisen lukuvuoden aikana jatkokoulutukseen oli hakeutunut yhteensä 140 romanioppilasta, joista 133 oli valinnut ammatillisen koulutuksen ja seitsemän lukion. Näin ollen ammatilliseen koulutukseen hakeutui vuosittain noin 44 ja lukioon kaksi romanioppilasta. Opetushallituksen hanketoiminnalla on tuettu ennen kaikkea romanioppilaiden perusopetusta. Vuodesta 2012 alkaen kehittämistoiminnan painopisteenä on ollut perusopetuksen loppuun saattaminen sekä toisen asteen koulutukseen hakeutumisen tuki.⁵⁰

Kuten edellisestä opetuslainsäädäntöä koskevasta luvusta ilmenee, opetuksen järjestäjille myönnetään vuosittain erillistä valtionavustusta romanikielen opetukseen yleissivistävässä koulutuksessa. Ammatillisessa koulutuksessa annettavaan romanikielen opetukseen ei puolestaan ole saatavilla erillistä valtionavustusta.

Kyseisen valtionavustuksen ansiosta romanikielen opetus yleissivistävässä koulutuksessa on lisääntynyt viime vuosina. Romanikielen opetuksen järjestämisen edellytyksiä paransi erityisesti asetusmuutos, jolla valtionavustuksen edellyttämä minimiryhmäkoko laskettiin neljästä kahteen oppilaaseen vuoden 2010 alusta alkaen. Esimerkiksi vuoden 2007 alussa romanikielen opetusta sai 111 oppilasta, vuoden 2010 alussa 154 ja vuonna 2011 jo 173 oppilasta. Kasvu näyttää kuitenkin taittuneen vuonna 2012. Jos romanikielen opetusta ei järjestetä kunnassa, syynä on yleensä se, ettei romanikielen opettajaa ole saatavilla.⁵¹

Opetushallituksen lukuvuotta 2000–2001 koskevan selvityksen mukaan romanikielen opetusta sai peruskoulussa vain noin yhdeksän prosenttia romanioppilaista. Nykyään tilanne on parempi: vuonna 2011 tehdyn selvityksen mukaan romanikielen opetusta saa lähes 20 prosenttia romanioppilaista. Vaikka asiassa on edistytty, noin 80 prosenttia romanilapsista ei saa tai ei halua romanikielen opetusta perusopetuksessa. Romanikielen

⁴⁹ Opetushallitus 2011:14, s. 101–102; Opetushallitus 2012.

⁵⁰ Opetushallitus 2011:26, s. 60 ja 79–80; Opetushallitus 2012.

⁵¹ Opetushallitus 2012.

opetus on vakiintunut harvoissa paikoissa. Romanikielen kielipoliittisen ohjelman seurannassa on kiinnitetty huomiota siihen, että suurimmassa osassa Suomea romanikielen opetusta ei ole saatavilla edes perusopetustasolla, vaikka kunnassa asuisi riittävä määrä perusopetusikäisiä romanilapsia. Romanien alueellinen hajaantuneisuus on yksi suurimmista esteistä kielellisten oikeuksien toteutumiselle.⁵²

Romanikielen opetuksessa onkin vielä alueellisia eroja. Opetusta järjestetään eniten Etelä-Suomen kunnissa ja kouluissa. Etelä-Suomen romanioppilaista neljäsosa opiskelee romanikieltä, kun taas Pohjois-Suomessa romanikieltä ei opeteta lainkaan, mikä heikentää romanilasten kielellistä ja alueellista yhdenvertaisuutta.⁵³

Romanikielen opetus on mahdollistettu esi- ja perusopetuksessa sekä lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa. Tätä ei kuitenkaan ole koettu käytännössä riittäväksi, vaan monet tahot ovat esittäneet, että kunnat pitäisi velvoittaa järjestämään romanikielen opetusta. Romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa suositellaan, että romanikielen peruskouluopetusta laajennettaisiin siten, että kaikilla romanikielen opetusta haluavilla romanioppilailla olisi mahdollisuus osallistua siihen ryhmäkoosta riippumatta.⁵⁴

Opetushallitus on useissa yhteyksissä esittänyt, että kunnille tulisi säätää velvollisuus romanikielen opetuksen järjestämiseen kaikille opetusta haluaville. Lisäksi valtionavustusta pitäisi voida myöntää ilman opetusryhmän minimikokovaatimusta, jotta erikokoisissa kunnissa asuvilla romanioppilailla olisi yhtäläiset mahdollisuudet saada romanikielen opetusta.⁵⁵ Nykyinen valtionavustusasetus mahdollistaa valtionavun, jos romanikielen opetuksessa on kaksi henkilöä.

Romanikielen kielipoliittisen ohjelman mukaan lain mahdollistama romanikielen lukio-opetus tulisi käynnistää riittävän laajana. Myös mahdollisuus kirjoittaa romanikieli osana ylioppilastutkintoa tulisi taata. Lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan erikseen vaihtoehto romanikieli äidinkielenä. Lisäksi romanikielen valtionavustus kattaa perusopetuksen ja lukiot. Ylioppilastutkinnossa ei voi kuitenkaan suorittaa äidinkielen kokeena romanikielen koetta. Lukio-opetuksen järjestämisen käytännön haasteena on esimerkiksi oppikirjojen puute.⁵⁶

Romanikielen opetuksen suurimpana ongelmana on puute pätevistä ja halukkaista romanikielen opettajista. Päteviä romanikielen opettajia ei ole lainkaan ja romanikieltä opettavia henkilöitä on vähän. Opetuksen tarve onkin suurempi kuin romanikieltä opettavien henkilöiden määrä.

⁵² Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2010

⁵³ Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 21; Opetushallitus 2011:26, s. 66–67.

⁵⁴ Opetushallitus 2011:14, s. 76–77; Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012; Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 23.

⁵⁵ Opetushallitus 2012

⁵⁶ Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 23; Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013.

Romanikielen aineenopetuksen kelpoisuus perusopetukseen voidaan hankkia nykyisillä järjestelyillä. Koska yliopistossa voi nykyään suorittaa 60 opintopisteen laajuiset romanikielen ja -kulttuurin sivuaineopinnot, on mahdollista hankkia opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen (986/1998) mukainen kelpoisuus perusopetuksen aineenopetukseen. Perusopetuksen aineenopettajalta edellytetään, että hän on suorittanut 60 opintopisteen laajuiset opettavan aineen opinnot. Jos esimerkiksi luokanopettajaksi opiskeleva henkilö suorittaa sivuaineopintoina 60 opintopisteen laajuiset opinnot romanikielessä, hän saa kelpoisuuden opettaa romanikieltä myös luokilla 7–9. Oikeusministeriölle on kerrottu, että tällainen yhdistelmä olisi varsin hyödyllinen, koska siten saataisiin pätevää romanikielen opetusta sekä luokille 1–6 että 7–9.

Olisi myös mahdollista, että jonkin muun aineen aineenopettajaksi opiskeleva henkilö suorittaisi sivuaineena 60 opintopistettä romanikielessä ja -kulttuurissa. Tällöin romanikieli olisi mukana hänen opettajan kelpoisuudessaan ja hän voisi toimia perusopetuksessa kahden aineen, romanikielen ja jonkin muun aineen, aineenopettajana. Hyödyllinen vaihtoehto olisi myös se, että lastentarhanopettajakoulutuksessa oleva henkilö ottaisi romanikielen tutkintoonsa sivuaineeksi. Tällöin saataisiin romanikielen osaamista varhaiskasvatukseen.⁵⁷

Kynnys peruskoulusta yliopistoon on romaneille usein liian korkea. Järvenpään Seurakuntaopistossa on jo useamman vuoden ajan ollut mahdollista suorittaa romanikulttuurin ohjaajan ammatti- ja erikoisammattitutkinnot. Vuodesta 2013 alkaen näiden tutkintojen suorittaminen on mahdollista myös Savon ammatti- ja aikuisopistossa. Voidaan ajatella, että nämä tutkinnot toimivat eräänlaisena siltana yliopistoon. Romanikulttuurin ohjaajan tutkintoa suorittavalla on mahdollisuus opiskella romanikieltä valinnaisena aineena. Tutkinnon suorittaneet voivat toimia ohjaajina esimerkiksi romanikielen kerhoissa.⁵⁸

Romanitaustaisten opiskelijoiden hakeutuminen yliopistoon voisi ratkaista pätevien opettajien saatavuutta koskevat ongelmat. Tärkeintä onkin keskittyä siihen, miten yliopistoon saataisiin enemmän romanikielen opiskelijoita. Tärkeää olisi myös pohtia, miten heidän toimeentulonsa olisi riittävä. Luvussa 3.5 käsitellään tarkemmin romanikielen yliopisto-opetusta ja sen haasteita.⁵⁹

Koska romanikielen aineenopetusta antavien henkilöiden kouluttaminen vaatii aikaa, olisi tärkeää järjestää myös täydennys- ja lisäkoulutusta romanikieltä opettaville henkilöille.⁶⁰ Merkittävää on, että romanikielen ja -kulttuurin opintoja voi nykyään suorittaa Helsingin yliopiston avoimessa yliopistossa. Koska romanikielen opettajia on vähän, voitaisiin kehittää myös etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa muutaman henkilön kouluttamista romanikielen opettajaksi. Lisäksi esimerkiksi romanitaustaiset koulunkäyntiavustajat voisivat toimia luokissa romanioppilaiden lähitukena.

⁵⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013

⁵⁸ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

⁵⁹ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁶⁰ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013

Opetushallitus on rahoittanut romanikieltä opettavien henkilöiden täydennyskoulutusta, jota on järjestetty pidempikestoisesti vuosina 2009–2011. Täydennyskoulutuksessa on ollut osallistujia muun muassa Helsingistä, Jyväskylästä, Kokkolasta, Kurikasta, Oulusta, Savonlinnasta, Tampereelta ja Turusta. Yhteensä 17 henkilöä on suorittanut koulutuksen. Kuitenkin vain pieni osa kouluttautuneista toimii osa-aikaisesti romanikielen opettajina. Lisäksi Opetushallitus järjestää romanikielen kesäkouluja, joihin osallistuu sekä romanikielen opettajia että romaniperheitä.⁶¹

Nämä hankkeet ovat olleet lyhytaikaisia, mitä voidaan pitää ongelmallisena. Oikeusministeriön haastatteluissa on esitetty, että romanikieltä opettavien henkilöiden täydennyskoulutusta tulisi kehittää aidoksi täydennyskoulutukseksi, joka vastaisi opetuksen tarpeita ja josta kertyisi opintoviikkoja. Täydennyskoulutusta kaivattaisiin muuallekin kuin Etelä-Suomeen.

Lisäksi olisi tärkeää vahvistaa opettajien pedagogisia valmiuksia ja kehittää opetusmenetelmiä siten, että opetus olisi luovempaa ja se suunniteltaisiin kohderyhmän mukaan. Esimerkiksi kesäkouluissa opetusmetodi on ollut käytännönläheinen: on tärkeää, että oppilaat kokevat osaamisen tunnetta. Etenkin kun opiskelijat ovat aikuisia, kielenopetuksessa kannattaa käsitellä romanielämää läheisesti koskettavia asioita. Luovien opetusmenetelmien kehittämiseen voitaisiin ottaa mallia esimerkiksi Englannista tai Kanadasta.⁶²

Toinen keskeinen ongelma on eri ikäluokille soveltuvan romanikielisen oppimateriaalin vähäisyys kaikilla koulutusasteilla. Romanikielen opetusaineiston vähäinen määrä vaikeuttaa sekä romanikielen opetusta että sen käyttöä. Aineisto on osittain vanhentunutta, eikä siinä välttämättä ole huomioitu eri ikäluokkia. Opetuksen virikkeellistäminen voi myös olla opettajille vaikeaa.

Oppimateriaali on välttämätön edellytys kielen opetukselle.⁶³ Muun muassa oppimateriaalin puutetta koskevat ongelmat voitaisiin ratkaista käynnistämällä romanikielen elvytysohjelma, jota edeltäisi romanikielen elvytyksen esihanke. Esihankkeessa voitaisiin laatia elvytysuunnitelma tärkeimmistä tavoitteista ja niiden toteuttamisesta. Niihin kuulisivat romanikielisen oppi- ja varhaiskasvatusmateriaalin tuotantoa koskevat elvytystoimenpiteet. Muun muassa saamen kielen elvytysohjelmasta saatuja kokemuksia voitaisiin hyödyntää sen laatimisessa. Ratkaisuvaihtoehtona voitaisiin harkita myös erillistä hanketta, jossa keskityttäisiin oppi- ja varhaiskasvatusmateriaaliin tuottamiseen ja johon palkattaisiin kokopäivätoimiset työntekijät.

⁶¹ Opetushallitus 2012; Romaniasaiain neuvottelukunta 2012; Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

⁶² Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁶³ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013

Opetushallituksella on mahdollisuus tuottaa romanikielen oppimateriaalia osana vähälevikkistä oppimateriaalituotantoa. Romanikieltä osaavien oppimateriaalin tekijöiden puute on kuitenkin osaltaan estänyt laajemman tuotannon.⁶⁴ Oikeusministeriön haastattelemat henkilöt ovat todenneet, että oppimateriaalin tekijöitä on vähän ja he ovat kiireisiä.⁶⁵

Uutta opetusmateriaalia on pyritty tuottamaan muun muassa kolmivuotisella (2010–2013) EU-rahoitteisella *Qualirom* -hankkeella (*Quality Education in Romani for Europe*). Sen tavoitteena on kokeilla viidessä Euroopan maassa romanikielen opetussuunnitelmaa (*Curriculum Framework for Romani*) ja kielisalkkua (*European Language Portfolio Models*), jotka Euroopan neuvosto on kehittänyt. Joulukuussa 2010 käynnistyneeseen hankkeeseen ovat osallistuneet Itävalta, Tšekin tasavalta, Slovakia, Serbia ja Suomi. Hankkeen tavoitteena on ollut romanikielen opetusmateriaalin tuottaminen perusopetukseen, toisen ja kolmannen asteen koulutukseen sekä aikuisille. Materiaaleja kehitettiin romanikielen kouluopetuksessa. Hanketta on koordinoanut Helsingin yliopisto ja siihen on osallistunut myös Kotimaisten kielten keskus. Marraskuussa 2013 päättyneitä hanketta on tukenut Opetushallitus.

Qualirom -hankkeessa on tuotettu materiaalia opettajille ja oppilaille. Suomessa laadittu materiaali sisältää erilaisia aktiviteetteja oppitunneille, kuten harjoitustehtäviä, pelejä ja leikkejä, ja se on suunnattu 6–11-vuotiaille sekä 11–16-vuotiaille oppilaille. Hankkeessa ei ole tehty oppikirjoja, mutta tarkoituksena on, että harjoitustehtävät ja muu materiaali voidaan tulostaa ja jakaa myös oppilaille. Opetushallitus voi mahdollisesti hyödyntää hankkeessa tuotettua materiaalia oppikirjojen tekemisessä. Esimerkiksi Slovakiassa materiaalista on tuotettu oppikirjoja. Lisäksi siellä on tehty äänitteitä.⁶⁶

Oikeusministeriön haastatteluista ilmenee, että käytännössä romanikielen opetukseen tarvittaisiin oppikirjoja ja harjoitustehtäviä. Tällä hetkellä oppikirjoja on vain esiopetukseen ja perusopetukseen alaluokilla. Esimerkiksi romanikielen opetukseen 3–9-luokilla ei ole tuotettu oppikirjoja, vaan tälle ikäkaudelle soveltuva aineisto puuttuu kokonaan. Varhaiskasvatukseen ei myöskään ole materiaalia. *Qualirom*-hanke on pyrkinyt vastaamaan tähän tarpeeseen, mutta siinä tuotetun taitotasojen A1 ja A2 aineiston julkaiseminen kirjoina tai opettajan oppina vaatisi lisäksi toimitustyötä.

Jokaiselle vuosiluokalle ei välttämättä tarvittaisi erillisiä oppikirjoja, vaan voitaisiin laatia esimerkiksi useammalle vuosiluokalle yhteisiä tekstikirjoja ja sen lisäksi eri vuosiluokille erilliset työkirjat. Tällöin oppimateriaalin tuottaminen olisi nopeampaa ja kustannukset olisivat pienemmät.

⁶⁴ Romaniasiain neuvottelukunta 2012

⁶⁵ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁶⁶ Helsingin yliopiston verkkosivut 1.11.2013; Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

Romanikielen oppimateriaalin olisi oltava ajanmukaista. Nykyaikainen kielenopetus vaatisi tuekseen DVD- ja CD -materiaalia, kuten kuullunymmärrystehtäviä ja nauhalle luettuja oppikirjojen kappaleita sekä verkko-oppimateriaalia, kuten kielipelejä. *Quali-rom*-hanke parantaneekin tilannetta näiltä osin. Lisäksi on tarvetta oppimateriaalin uusimiseen kaikilla tasoilla, mikä vaatii tekijöitä, organisointia ja osaamista.⁶⁷

Joidenkin oikeusministeriön haastattelemien tahojen mukaan romanitaustaisten koulunkäyntiavustajien määrää tulisi lisätä ja romanit tulisi huomioida opetusmateriaaleissa entistä paremmin.⁶⁸ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistaminen on käynnistetty vuonna 2012, mikä koskee myös romanikielen opetusta. Valtioneuvosto on 28.6.2012 päättänyt perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä tuntijaosta. Asetuksessa määritellään tavoitteet esiopetukselle, perusopetukselle, lisäopetukselle sekä perusopetukseen valmistavalle opetukselle. Opetushallitus on käynnistänyt valtioneuvoston asetuksen pohjalta opetussuunnitelman perusteiden valmistelun esiopetusta, perusopetusta ja lisäopetusta varten.

Esi-, perus- ja lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteiden yleisiä linjauksia valmistavat työryhmät on asetettu. *Muut äidinkielet* -työryhmä toimii äidinkieli ja kirjallisuustyöryhmän osaryhmänä ja laatii ehdotuksen 1–9-vuosiluokkien saamen kielen ja kirjallisuuden, romanikielen ja kirjallisuuden sekä viittomakielen ja kirjallisuuden osuudeksi ja niihin liittyväksi tukiaineistoksi. Ehdotus jäsennetään vuosiluokkien 1–2, 3–6 ja 7–9 muodostamiin kokonaisuuksiin. Työryhmä ottaa työssään huomioon eheyttävän kielikasvatuksen näkökulman ja toimii sen vahvistamiseksi yhteistyössä muiden kieliaineiden työryhmien kanssa. Lisäksi työryhmä valmistelee ehdotuksen siitä, miten saamen kieleen ja kirjallisuuteen, romanikieleen ja kirjallisuuteen sekä viittomakieleen ja kirjallisuuteen liittyvät tavoitteet, sisällöt ja pedagogiset käytänteet voivat ilmetä esiopetuksessa.

Esiopetuksen, perusopetuksen ja lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet valmistuvat vuoden 2014 loppuun mennessä. Uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti laadittujen paikallisten opetussuunnitelmien tulee olla hyväksytyinä siten, että niiden mukaiseen opetukseen voidaan siirtyä 1.8.2016 alkavan lukuvuoden alusta lähtien.

Hallitusohjelman mukaisesti on käynnistetty lukiokoulutuksen valtakunnallisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä on työskennellyt 2.12.2013 saakka.⁶⁹

Yhteenvetona voidaan todeta, että romanien ja romanikielen asemaa on viime vuosina pyritty edistämään erityisesti perusopetuksessa. Opetushallituksen rahoitus on mahdollistanut romanikielen elvyttämistä paikallistasolla: valtionavustuksilla kunnissa on järjestetty romanikielen opetusta ja kielipesätoimintaa.

⁶⁷ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁶⁸ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012

⁶⁹ Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 2013

Opetuksen järjestämistä vaikeuttaa kuitenkin opettajien ja oppimateriaalin puute, mikä on huomioitu myös Euroopan neuvoston ministerikomitean Suomelle antamissa suosituksissa, kuten luvussa 2.1 todettiin. Kuntien kannalta keskeinen ongelma on taloudellisten resurssien vähäisyys. Myös romanioppilaiden tavoittaminen romanikielen opetukseen on usein haastavaa. Toisaalta Suomen tilanne on erittäin hyvä muihin maihin verrattuna.

Romanikielen elvyttämiseksi olisi tärkeää tehostaa romanikielen opettajien koulutusta ja opetusmenetelmiä, tuottaa ja kehittää romanikielistä oppimateriaalia sekä tehostaa romanikielen tutkimusta ja kielenhuoltoa. Romanikielen kouluopetus on tärkeää, mutta sen kautta ei saavuteta kaikkia peruskoulun romanioppilaita. Perussyy kielen käytön vähäisyyteen on, etteivät vanhemmat enää siirrä kieltä nuoremmille. On tärkeää hyödyntää esimerkiksi kesäkouluja, kielikerhoja ja kielipesiä.⁷⁰

Oikeusministeriön haastattelemien henkilöiden mukaan romanien kielellisten oikeuksien turvaamiseksi tarvittaisiin kohdennettuja, romanien erityistarpeet huomioivia toimenpiteitä. Ongelmallista on, että romanikieli on suullinen kieli, jota on kirjoitettu vähän. Olisi tärkeää pohtia, miten suullinen kieli saataisiin elvytettyä. Eräs keino voisi olla kielen ”kerääminen” romanikieltä puhuvia henkilöitä haastattelemalla, mutta tällaista hanketta toteuttamaan tarvittaisiin rahoitusta sekä romanikieltä osaava henkilö. Esimerkiksi neljä vuotta kestäväällä erityisjärjestelyllä voitaisiin tuottaa oppimateriaalia ja kouluttaa oppimateriaalin tekijöitä. Tällaista toimintaa koordinoimaan tarvittaisiin romanikieltä osaava romanikielen kieliasiantuntija.⁷¹

3.4 Kielipesätoiminta

Opetushallitus on tukenut eri-ikäisten romanien romanikielen taidon elvyttämistä kielipesätoiminnalla. Kielipesätoiminta aloitettiin syksyllä 2009 pilottina kolmella paikkakunnalla: Mikkelissä, Oulussa ja Savonlinnassa. Vuoden 2010 alusta lähtien kielipesätoiminta laajeni koko maahan siten, että kunnilla ja järjestöillä oli mahdollisuus hakea erityisavustusta romanikielen kielipesätoimintaan. Vuonna 2010 kielipesätoimintaa oli kahdeksalla paikkakunnalla ja vuonna 2011 jo 14 paikkakunnalla. Vuoteen 2013 mennessä kielipesätoiminta oli aloitettu yhteensä 17 paikkakunnalla, mutta joillakin paikkakunnilla rahoitus on lopetettu toiminnan hiipumisen myötä. Vuonna 2013 romanikielen kielipesä toimi yhteensä kymmenellä paikkakunnalla. Toiminta painottuu romanikielen suulliseen käyttöön, ja osallistujat voivat olla kaikenikäisiä.⁷²

⁷⁰ Opetushallitus 2011:14, s. 72–73.

⁷¹ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁷² Opetushallitus 2011:14, s. 90; Opetushallitus 2012; Opetushallitus 2014.

Romanikielen kielipesätoiminnasta on saatu hyviä kokemuksia, ja toimintaa haluttaisiin laajentaa ja vakiinnuttaa. Parhaimmillaan kielipesätoiminta voi lisätä puhujayhteisön kiinnostusta omaa kieltään kohtaan sekä lisätä valtaväestön tietoisuutta kielestä. Kielipesätoiminnassa järjestetyistä romaniväestön kielileireistä on saatu hyviä kokemuksia. Tällainen vaikutus lienee myös romanikielen kielikerhoilla, joita on voitu käynnistää Opetushallituksen myöntämällä romanioppilaiden perusopetuksen tuen valtionavustuksella.⁷³

Laajentunut romanikielen kielipesätoiminta on ollut tärkeä edistysaskel romanikielen elvyttämisessä. Toisaalta oikeusministeriön haastattelussa todettiin, ettei kielipesätoiminta yksistään riitä kielen elvyttämiseen, vaan lisäksi tarvittaisiin kattavampi suunnitelma romanikielen elvyttämisestä, kuten esimerkiksi saamen kielten osalta on tehty.⁷⁴

3.5 Romanikielen yliopisto-opetus ja tutkimus

Lainsäädäntö

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annettua lakia muutettiin 1.11.1996, minkä myötä laitoksen tehtäviin sisällytettiin romanikielen tutkimus ja huolto. Samana vuonna asetettiin myös romanikielen lautakunta.

Vuoden 2012 alussa voimaan tulleessa laissa (1403/2011) Kotimaisten kielten keskuksen tehtävät on määritelty uudelleen siten, että vähemmistökieliin liittyvät toiminnot saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen lautakuntia lukuun ottamatta on siirretty yliopistoihin.

Kotimaisten kielten keskuksen tavoitteena on kielen asiantuntijana edistää keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöä yhteiskunnassa. Keskuksen tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus ja lisäksi saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen kielenhuollon koordinointi.

Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä toimivat suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen lautakunnat, joiden tehtävänä on alallaan antaa kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia. **Valtioneuvoston asetuksessa Kotimaisten kielten keskukselta (1566/2011)** on tarkempia säännöksiä näistä lautakunnista.

⁷³ Romaniasiain neuvottelukunta 2012; Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 65–67; Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013; Erkama 2012, s. 100.

⁷⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä antoi esityksen saamen kielen elvyttämistä koskeväksi toimenpideohjelmaksi vuonna 2012 (Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7).

Käytäntö

Vähemmistökielten tutkimus siirtyi Kotimaisten kielten kesuksesta yliopistoihin vuoden 2012 alusta alkaen. Romanikielen kaksi tutkijan virkaa siirtyivät tällöin Helsingin yliopistoon. Romanikielen ja -kulttuurin opetus ja tutkimus ovat Helsingin yliopiston valtakunnallinen erityistehtävä.

Ensimmäiset yksittäiset yliopistolliset Suomen romanikielen peruskurssit järjestettiin vuosina 1999 ja 2001 Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksessa. Hieman laajemmin romanikieltä ja -kulttuuria alettiin opettaa kokeiluna yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksessa/maailman kulttuurien laitoksessa vuonna 2009.

Romanikieli ja -kulttuuri avautuivat viralliseksi Helsingin yliopiston oppiaineeksi 1.8.2012 alkaen. Syksystä 2012 lähtien on ollut mahdollista suorittaa romanikielen ja -kulttuurin 60 opintopisteen laajuinen sivuainekokonaisuus, joka käsittää 25 opintopisteen perusopinnot ja 35 opintopisteen aineopinnot.

Romanikielen ja -kulttuurin yliopisto-opetus painottuu romanikieleen, mutta se antaa perustiedot myös romanien kulttuurista ja historiasta. Tavoitteena on kouluttaa romanikielen opettajia eri koulutusasteille, romanikielisen kulttuurin, kirjallisuuden ja viestinnän asiantuntijoita sekä kääntäjiä ja oppimateriaalin laatijoita. Tavoitteena on myös turvata romanikielen tutkimus ja huolto kouluttamalla uusia tutkijoita, joista osa sijoittuisi yliopistoon romanikielen ja -kulttuurin tutkimushankkeisiin ja yliopisto-opettajiksi.⁷⁵

Helsingin yliopiston opiskelijat voivat opiskella romanikieltä ja -kulttuuria ns. vapaana sivuaineena. Myös muiden yliopistojen opiskelijat voivat opiskella romanikieltä ja -kulttuuria Helsingin yliopistossa JOO-opintojen kautta, jos heidän oma yliopistonsa tukee opintoja.

Vuodesta 2013 alkaen romanikielen ja -kulttuurin opintoihin on voinut hakea myös erillispinto-oikeutta. Tämä tarkoittaa, että henkilö, joka ei ole minkään suomalaisen yliopiston kirjoilla tutkintoa suorittavana opiskelijana, voi saada määräaikaisen oikeuden suorittaa opintoja Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Oppiaineeseen romanikieli ja -kulttuuri voi hakea ilman korkeakoulututkintoa. Hakijoilta edellytetään kuitenkin vähintään toisen asteen tutkintoa. Opinto-oikeus on maksullinen ja se on voimassa kaksi vuotta kerrallaan.⁷⁶

Syksystä 2013 alkaen romanikielen ja -kulttuurin opinnot voi suorittaa myös Helsingin yliopiston avoimessa yliopistossa. Kursseille ei ole erityisiä hakuedellytyksiä, ja niille otetaan muutama opiskelija avoimen yliopiston kautta.⁷⁷

Ulkomaalaiset opiskelijat voivat opiskella romanikieltä ja -kulttuuria vaihtoopiskelijoina.⁷⁸ Romanikielen ja -kulttuurin oppimisympäristö on tutkimuslähtöinen ja kansainvälinen, ja opetusta on annettu suomeksi ja englanniksi.

⁷⁵ Opetushallitus 2011:14, s. 81–82.

⁷⁶ Helsingin yliopiston verkkosivut 7.11.2013: Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

⁷⁷ Helsingin avoimen yliopiston verkkosivut 28.10.2013

Romanikielen ja -kulttuurin perusopinnot on aloittanut vuosittain noin 15 opiskelijaa. Syyslukukaudella 2012 romanikielen ja -kulttuurin peruskurssilla oli yhteensä seitsemän opiskelijaa, joista yksi oli romani. Jatkokurssilla oli kolme romania.⁷⁹

Romanikielen tutkimus- ja opetusvastuun siirtyminen Helsingin yliopistolle on ollut merkittävä edistysaskel, sillä yliopistotasoinen tutkimus ja opetus luovat edellytykset romanikielen opettajien yliopistotasoiselle kouluttamiselle. Yliopisto-opetus mahdollistaa pätevien romanikielen opettajien valmistumisen tulevaisuudessa. Voidaan todeta, että romanikielen yliopisto-opetus parantaa kielen asemaa ja edistää romanien kielellisiä oikeuksia. Suhtautuminen romanikielen opettamiseen on myös muuttunut avoimemmaksi, mikä on merkittävä muutos.

Yliopisto-opetus on tarkoitettu romanien koulutustason nostamiseen ja opiskelijoiksi tarvittaisiin nimenomaan romaneja. Edistyksistä huolimatta on yhä rakenteellisia ongelmia, jotka koskevat etenkin romanien rekrytoimista yliopisto-opiskelijoiksi. Romanikielen opettajiksi, oppimateriaalin tuottajiksi ja kääntäjiksi haluttaisiin kouluttaa romanitaustaisia opiskelijoita, mutta heitä ei saada yliopisto-opetukseen. Yliopistossa opiskelevatkaan romanit eivät välttämättä suuntaudu opettajiksi tai aineenopettajiksi. Keskeisiä kysymyksiä ovat, miten saataisiin enemmän romanikielen opiskelijoita ja miksi romanit eivät hakeudu koulutukseen.⁸⁰

Syynä saattaa olla, että romanikieli ei kiinnosta romaniväestöä. Ongelmina ovat myös romaniväestön alhainen koulutustaso ja syrjäytyminen koulutuksesta. Vaikka puitteet ovat olemassa, romanien kouluttamiseen yliopistossa ei välttämättä ole vielä riittäviä valmiuksia. Oikeusministeriön haastatteluissa todettiin, että romanien valmiutta opetukseen ja mahdollisten romaniopiskelijoiden lukumäärää olisi kartoitettava. Lisäksi tiedon välittäminen koulutusmahdollisuuksista on tärkeää, jotta romanit saataisiin opiskelemaan. Tämä vaatii kenttätöitä ja organisointia. Kesällä ja syksyllä 2013 onkin järjestetty koulutusta koskevia tiedotustilaisuuksia maan eri osissa.

Oikeusministeriön haastatteluissa todettiin, että on uhkana, että valtaväestö suorittaisi romanikielen ja -kulttuurin opinnot, hankkisi pätevyyden ja sijoittuisi työmarkkinoilla niihin tehtäviin, joihin romanit muutoin sijoittuisivat. Tällöin valtaväestö korvaisi romanit.⁸¹

Muissa yliopistoissa opiskelevien on ollut vaikea saada opinto-oikeuksia Helsingin yliopiston romanikielen sivuaineopintoihin, minkä voi katsoa rajoittavan romanien yhtäläisiä mahdollisuuksia opiskella romanikieltä ja pätevöityä romanikielen opettajiksi. Romanikielen opiskelumahdollisuuksia ja opettajien pätevöitymistä voitaisiin tukea muun muassa kehittämällä avointen yliopistojen koulutustarjontaa, missä on nyt edettykin, sekä etäopiskelumahdollisuuksia.⁸²

⁷⁸ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

⁷⁹ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012

⁸⁰ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁸¹ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

⁸² Romaniasiaan neuvottelukunta 2012; Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012 ja 2013

Romanikielen yliopisto-opetuksen laajentuessa tutkimukselle ja kielenhuollolle on jäänyt vähemmän resursseja.⁸³ Romanikielen tutkimuksen ja kielenhuollon henkilöstöresurssit eivät ole lisääntyneet, vaan jo olemassa olleet kaksi virkaa on siirretty Kotimaisten kielten keskukselta Helsingin yliopistoon. Romanikielen ja -kulttuurin oppiaineen henkilökuntaan kuuluu lisäksi seitsemän projektirahoitteista henkilöä. Nykyistä vakanssien määrää on pidetty kohtalaisen tyydyttävänä. Tällä hetkellä kasvumahdollisuudet riippuvat täydentävästä rahoituksesta, joten tarvittaisiin täydentävää rahoitusta tai laajempaa pysyvämpää rahoitusta.⁸⁴

Romanikielen tutkimus-, opetus- ja kehittämisresurssit ovat vähäisemmät kuin muilla vähemmistökielillä, esimerkiksi saamen kielellä ja viittomakielellä. Nämä kielet ovat tosin Oulun (saamen kieli) ja Jyväskylän (viittomakieli) yliopistoissa pääaineena. Oikeusministeriön haastatteluissa ilmeni, että romanikielen mahdollisesta avautumisesta Helsingin yliopiston pääaineeksi tulevaisuudessa on keskusteltu.⁸⁵

Romaniasiaan neuvottelukunta on esittänyt, että romanikielen kielenhuollon ja kehittämisen resurssit tulisi turvata Kotimaisten kielten keskuksessa, jonka yhteydessä toimii romanikielen lautakunta.⁸⁶

Romanikieli on viime vuosina saanut aikaisempaa enemmän näkyvyyttä tieteellisessä tutkimuksessa sekä Suomessa että eurooppalaisella tasolla muun muassa kansainvälisten hankkeiden, verkostojen ja yhteistyötahojen kautta. Helsingin yliopisto on harvoja eurooppalaisia yliopistoja, joissa romanikieli ja -kulttuuri ovat oppiaineena. Helsingin yliopistosta on muodostumassa romanitutkimuksen kansainvälisesti merkittävä, verkostoitunut ja vetovoimainen keskus, johon on hakeutunut jatko-opiskelijoita ja tutkijoita etenkin Itä-Euroopasta. Vuoden 2014 alussa saataneen mahdollisesti kolme jatko-opiskelijaa, jos rahoitus järjestyy. Opettaja- ja opiskelijavaihtosopimukset ovat keskeinen osa kansainvälistä yhteistyötä. Suunnitteilla on myös käytännön hankkeita, kuten tekstien ja oppimateriaalin julkaisuhankkeita.

3.6 Kirjallisuus ja kulttuuri

Romanikielisen kirjallisuuden puute vaikeuttaa Suomen romanikielen säilymistä. Kielen elvyttämiseksi ja kielen opiskelun tueksi tarvitaan romanikielistä tieto- ja kaunokirjallisuutta. Viime vuosina on julkaistu jonkin verran romanikielistä kirjallisuutta. Vuoden 2008 jälkeen romanikielellä ovat ilmestyneet Katekismuksen käännös ja Uuden testamentin osien käännökset sekä uusi kaksikielinen *Romani–suomi*-sanakirja (2011).

⁸³ Romanikulttuuripalvelujen kehittämispäivät 1.–2.12.2011

⁸⁴ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

⁸⁵ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013

⁸⁶ Romaniasiaan neuvottelukunta 2012

Opetushallitus on julkaissut myös romanikielistä kertomakirjallisuutta, kuten Armas Baltzarin *Mustalais-Hermanni ja muita kertomuksia lapsille ja aikuisille* (2011) sekä virikeaineistoa romanikielen opiskeluun esi- ja perusopetusikäisille lapsille (*Köpi & Topi ja mukavia tehtäviä lapsille*, 2011). Vuoden 2013 aikana valmistuu myös romanikielen uudissanakirja, jossa on noin 3 500 uudissananaa.

Romanilapsille suunnattua kirjallisuutta ja esimerkiksi kasvatusoppaita on julkaistu, mutta ei juuri muuta kirjallisuutta, koska siihen ei ole ollut riittävästi resursseja. Romanikielistä kirjallisuutta ja käännettyä kaunokirjallisuutta tarvittaisiin enemmän. Kansainvälisesti tunnettuakaan romanikirjallisuutta ja -runoutta ei ole käännetty Suomen romanikielelle, koska kääntäjistä on puutetta. Suomessa ei ole ilmestynyt romanikielistä kaunokirjallisuutta eikä yhtään romanikielistä näytelmäkirjoitusta, kuunnelmaa tai elokuvaa.

Romanikielen kielipoliittisen ohjelman mukaan romanikielisiä kulttuuripalveluja on tarjolla niukasti. Eniten tarjotaan romanikielistä musiikkia, kun taas esimerkiksi romanikieliset kirjasto- ja tietopalvelut puuttuvat kokonaan. Romaneille suunnattuja kulttuuripalveluja on vähemmän kuin viittomakielisille ja saamenkielisille suunnattuja palveluja.⁸⁷

Romanikielen aseman edistämistä ja tieto- ja kaunokirjallisuuden kääntämistä romanikielelle koskevia toimenpide-esityksiä tulee sisältymään opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -työryhmän loppuraporttiin. Selvitys on toteutettu romaniväestön kulttuuristen tarpeiden näkökulmasta, ja siinä painottuu muun muassa romaniväestön osallistuminen kulttuuritapahtumiin.

Romaneilta on puuttunut kirjallisesti dokumentoitu historia ja he ovat tunteneet historiaansa varsin vähän. Suomen romanien historiaa koskeva tutkimushanke käynnistyi vuonna 2009.⁸⁸ Teos *Suomen romanien historia* julkaistiin syksyllä 2012.

3.7 Tiedonvälitys

Lainsäädäntö

Laissa Yleisradio Oy:stä (1380/1993) säädetään Yleisradion ensisijaisesta tehtävästä julkisen palvelun ohjelmatoiminnan tuottajana. Julkisen palvelun ohjelmatoiminnan sisältöä avataan lain 3 luvun 7 §:ssä, jonka 1 momentin mukaan yhtiön tehtävänä on tuoda monipuolinen ja kattava julkisen palvelun televisio- ja radio-ohjelmisto siihen liittyvine oheis- ja lisäpalveluineen jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin. Säännöksen 2 momentin mukaan julkisen palvelun ohjelmatoiminnassa tulee erityisesti kohdella yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja

⁸⁷ Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 19.

⁸⁸ Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 63.

viittomakielellä sekä soveltuvien osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä. Lisäksi tulee tukea suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta sekä huolehtia ohjelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille. Laki ei sisällä kannanottoa tuotettavan palvelun määrästä.

Sanomalehdistön tuesta annetun valtioneuvoston asetuksen (389/2008) 2 §:n mukaan sanomalehdistön tuen tarkoituksena on muun muassa tukea ruotsin, saamen, karjalan ja romanin kielillä sekä viittomakielellä julkaistuja sanomalehtiä ja verkkojulkaisuja. Tarkoituksena on siten edistää sananvapautta sekä tiedonvälityksen monipuolisuutta ja moniarvoisuutta. Asetuksen 5 §:n mukaan avustusta voidaan myöntää sellaisen sanomalehden ja verkkojulkaisun tukemiseen, jota julkaistaan ruotsin, saamen, karjalan tai romanin kielellä taikka viittomakielellä.

Käytäntö

Romanipoliittisen ohjelman mukaan romanivähemmistön osallisuutta sekä romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä Yleisradion ohjelmatoiminnassa olisi vahvistettava. Julkisella tiedonvälityksellä on olennainen rooli julkisuuskuvan luomisessa, monikulttuurisuuden ja etnisen yhdenvertaisuuden edistämisessä sekä kielellisten oikeuksien toteuttamisessa. Romanikielen julkinen käyttö mediassa lisää romaniväestön kieli-identiteetin kehittymistä ja vahvistaa kielen asemaa käyttökielenä myös yksityisissä yhteyksissä sekä vähentää osaltaan romaniväestöön kohdistuvia ennakkoluuloja.⁸⁹

Romanikieltä kuunnellaan mielellään radiosta. Vuodesta 1995 alkaen Yleisradio on tarjonnut romaneille yhden viikoittaisen 15 minuutin ajankohtaislähetysten *Romano Mirits – Romanihelmiä*, jossa esitetään lyhyt uutiskooste romanikielellä. Ohjelma on suunnattu kaikille kuulijoille, mutta romanikieliset uutiset suuntautuvat pääasiallisesti romaneille. Romaniasiain neuvottelukunta on pitänyt valitettavana, että Yleisradio ei ole lisännyt romaneille suunnattua ohjelmaa radiossa ja televisiossa.⁹⁰

Suomessa ei lähetetä romanikielistä tai romanien omaa televisio-ohjelmaa. Television ohjelmatoiminnassa on kuitenkin tuotettu tai esitetty joitakin romaniväestöstä kertovia dokumentteja sekä otettu romaniväestö huomioon yksittäisissä monikulttuurisuutta esiin tuovissa makasiini-tyyppisissä ohjelmissa ja Opettaja-tv:n tuotannossa.⁹¹

Lehtikirjoitukset ovat pitkään olleet merkittävä osa romanikielistä kirjallista perinnettä. Esimerkiksi Romano Missio ry:n *Romano Boodos* -lehdessä on julkaistu romanikielisiä

⁸⁹ Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 63 ja 66–67.

⁹⁰ Romaniasiain neuvottelukunta 2013

⁹¹ Suomen romanipoliittinen ohjelma, s. 66–67.

kirjoituksia vuodesta 1970 alkaen. Myös Elämä ja valo ry:n julkaisema *Elämä ja valo* -lehti sekä Suomen romanilyhdistys ry:n tiedotus- ja jäsenlehti *Zirikli* pyrkivät julkaisemaan romaniksi.⁹²

Romaniasian neuvottelukunnan ja oikeusministeriön haastatteleminen henkilöiden mukaan olisi tärkeää tukea romaniväestölle suunnattuja lehtiä romanikielisen sisällön kehittämiseksi. Yleisradion romanikielistä ohjelmatoimintaa voitaisiin vahvistaa esimerkiksi lisäämällä ajankohtaisohjelmia ja lastenohjelmia. Keskusteluohjelmia romanikielillä ja romanikielistä tekstitystä ohjelmiin kaivattaisiin. Tämä kasvattaisi romanikielen yhteiskunnallista arvostusta sekä romanien itsensä että valtaväestön keskuudessa. Tässä yhteydessä olisi tärkeää kuulla myös romaniväestöä.⁹³

Keskeisenä puutteena on pidetty myös sitä, ettei ole romanilapsille suunnattuja, romanikielen oppimista tukevia lastenlehtiä tai Internet-portaaleja.⁹⁴ Oikeusministeriön saaminen tietojen mukaan sisäasiainministeriön YES6-hanke laajentaa romanit.fi-portaalia, johon tulee oma osio lapsille ja nuorille.

Valtioneuvoston kielilainsäädännön soveltamista koskevasta kertomuksesta 2013 ilmenee, että viranomaisten tiedottaminen romanikielillä on lisääntynyt viime vuosina. Esimerkiksi vähemmistövaltuutetun ja lapsiasiavaltuutetun verkkosivustoille on käännetty keskeisiä osioita romaniksi. Oikeusministeriön sivustoille on käännetty eduskunta- ja kuntavaaleja koskevia aineistoja romaniksi.

⁹² Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, s. 17.

⁹³ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012; Romaniasiaan neuvottelukunta 2012

⁹⁴ Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012

4 Johtopäätökset

Suomen lainsäädännössä on useita säännöksiä, jotka koskevat vähemmistöjen kielellisiä oikeuksia. Myös romanien ja romanikielen asemaa on pyritty turvaamaan useilla eri hallinnonalojen lainsäädäntöön sisältyvillä säännöksillä. Romanikieltä koskevia säännöksiä on esimerkiksi opetusalan lainsäädännössä, jonka kehittäminen kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriölle. Voidaan todeta, että romanien kielelliset oikeudet on otettu lainsäädännössä huomioon perustuslain edellyttämällä tavalla.

Nykyisten romanikieltä koskevien säännösten toimeenpano on kuitenkin osittain tehotonta, eivätkä laissa säädetyt oikeudet toteudu käytännössä. Esimerkiksi oikeus romanikielen opetukseen ei toteudu, sillä opettajista on puutetta ja opetuksen järjestäminen on kunnille vapaaehtoista. Kaikille niille, jotka haluaisivat oppia romanikieltä, olisi järjestettävä siihen mahdollisuus. Haasteena ovat etenkin kuntien taloudelliset resurssit.

Romanikielen opetuksessa on edistytty viime vuosina. Opetushallituksen selvityksen mukaan romanikielen opetusta saavien oppilaiden määrä on kasvanut. Romanikielen opetuksen tilannetta ovat parantaneet kunnille suunnattu valtionavustus sekä valtioneuvoston asetuksen muutos, jolla romanikielen opetusryhmän vähimmäiskokoa pienennettiin. Myös romanikielen kielipesätoiminta on lisääntynyt.

Enemmistö romanilapsista ei kuitenkaan saa romanikielen opetusta. Romanikielen opetuksessa on myös vielä alueellisia eroja. Etenkin puute pätevistä romanikielen opettajista ja eri ikäluokille suunnatusta kirjallisesta oppimateriaalista vaikeuttavat romanien kielellisten oikeuksien toteutumista. Päteviä opettajia ja oppimateriaalin kirjoittajia tarvittaisiin lisää. Toistaiseksi ei ole tuotettu lainkaan romanilapsille suunnattua varhaiskasvatusmateriaalia, kuten leikki-, virike- ja opetusmateriaalia. Romanikielisen varhaiskasvatusmateriaalin tuotanto tulisi käynnistää. Myös etäyhteyksiä hyödyntävää romanikielen opetusta tulisi kehittää.

Romanikielen ja -kulttuurin yliopistotasoinen opetus on tärkeä edistysaskel romanien kielellisten oikeuksien kannalta, sillä se mahdollistaa pätevien romanikielen opettajien valmistumisen tulevaisuudessa. Tämä vaatii kuitenkin aikaa, minkä vuoksi olisi tärkeää järjestää säännöllistä täydennyskoulutusta romanikieltä opettaville henkilöille. Opetushallitus on järjestänyt täydennyskoulutusta, mutta hankkeiden lyhytaikaisuus on rajoittanut toimintaa. Täydennyskoulutusta tulisi kehittää aidoksi täydennyskoulutukseksi, joka vastaisi opetuksen tarpeita ja josta kertyisi opintoviikkoja. Täydennyskoulutusta kaivattaisiin muuallekin kuin Etelä-Suomeen.

Romanikielen opettajaksi on mahdollista kouluttautua nykyisillä järjestelyillä. Romaniopiskelijoiden rekrytoiminen yliopisto-opetukseen on kuitenkin haastavaa, mikä vaikeuttaa romanitaustaisten romanikielen opettajien saamista. Koulutusta koskevia erityisiä tiedotustilaisuuksia on järjestetty viimeisen vuoden aikana.

Muun muassa romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa on esitetty erillisen romanikielen kielilain säätämistä, jotta romanien kielelliset oikeudet toteutuisivat käytännössä nykyistä tehokkaammin. Kielilakia esittäneet tahot ovat perustelleet erillislain tarvetta romanikieltä koskevien säännösten hajanaisuudella ja vähäisellä velvoittavuudella sekä sillä, että erillinen kielilaki lisäisi arvostusta romanikieltä kohtaan. Toisaalta oikeusministeriön haastatteluissa on todettu, että tarvittava lainsäädäntö romanien kielellisten oikeuksien edistämiseksi on jo olemassa, eikä uuden lain säätäminen ratkaisisi käytännön ongelmia.

Kielen elinvoimaisuutta voidaan turvata lainsäädännöllä vain tiettyyn pisteeseen asti. Merkitystä on kielenkäyttäjien valinnoilla, sillä mitä yksityisempää kielen käyttö on, sitä vähemmän siihen voidaan lainsäädännöllä vaikuttaa.⁹⁵

Tässä muistiossa esitetyn perusteella voidaan todeta, ettei romanikieltä koskevan erillislain säätämiseen ole tarvetta, sillä romanien kielellisiä oikeuksia koskeva säädöspohja on olemassa. Sen sijaan olisi kyettävä puuttumaan käytännön ongelmiin, jotka estävät lainsäädännössä turvattujen oikeuksien toteutumista.

Kokonaisuus huomioon ottaen voidaan arvioida, että romanikielen elvyttämiseksi tarvittaisiin erityisiä järjestelyjä. Oikeusministeriön haastatteluissa ehdotettiin esimerkiksi romanikielen elvyttämistä koskevan kattavamman suunnitelman laatimista. Romanikielen elvytysohjelmaa voisi pohjustaa esihanke, jossa arvioitaisiin tärkeimmät tarpeet ja laadittaisiin hankesuunnitelma.

Määräaikaisellakin hankkeella voitaisiin tuottaa romanikielen oppimateriaalia ja kouluttaa oppimateriaalin tekijöitä. Tällaista hanketta voisi koordinoida romanikielen kieliasiantuntija. Hankkeeseen palkattaisiin kokopäivätoimisia oppimateriaalitekijöitä.

Esimerkiksi romaniasian neuvottelukunta ja oikeusministeriö sekä Opetushallitus ja Kotimaisten kielten keskus voisivat yhteistyössä järjestää romaniväestölle suunnatun kuulemistilaisuuden, jossa kuultaisiin romaniväestön näkemyksiä romanikielen merkityksestä sekä romanikieltä koskevista tarpeista ja toiveista eri ikäryhmissä.

Euroopan neuvoston ministerikomitean ja muiden sopimusvalvontamekanismien antamat suositukset tulisi myös saada paremmin tiedoksi eri hallinnonaloille ja sitä kautta käytäntöön.

⁹⁵ Erkama 2012, s. 95.

LÄHTEET

Kirjallisuus, selvitykset ja artikkelit

Erkama, Emilia: Kielelliset oikeudet Suomessa – kielilainsäädännön vaikutus uhanalaisien kielten elvytykseen. Pro gradu- tutkielma. Helsingin yliopisto, nykykielten laitos, huhtikuu 2012.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. WSOYpro Oy. Helsinki 2011

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2009:2: Junkala, Pekka – Tawah, Sanna: Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa.

Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2012: Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 19/2012

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Edita Publishing Oy. Porvoo 2011.

Opetushallituksen tiedote 6/2012, 24.1.2012: Valtionavustus vieraskielisten sekä saamen- ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden esi- ja perusopetuksen sekä lukio- koulutuksen järjestämiseen vuonna 2012.

Opetushallitus 2011:14: Rajala, Susanna (toim.): Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä. Opetushallituksen oppaat ja käsikirjat 2011:14.

Opetushallitus 2011:26: Rajala, Susanna – Salonen, Minna – Blomerus, Satu – Nissilä, Leena: Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide- ehdotukset. Opetushallituksen raportit ja selvitykset 2011:26.

Romanikielen kielipoliittinen ohjelma: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu- ja 156. Helsinki 2009.

Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2010: Kotimaisten kielten tutki- muskeskus 1.1.–31.12.2010.

Suomen romanipoliittinen ohjelma: Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013

Virallisiasiakirjat

Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus CM/RecChL (2007)7 alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan soveltamisesta Suomessa

Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus RecChl(2012)2 alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan soveltamisesta Suomessa

Euroopan Neuvoston ministerikomitean päätöslauselma CM/ResCMN(2012)3 kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa

HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

HE 217/1995 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi hallintolainkäytöstä ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi

HE 107/1997 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä

HE 72/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäytölain muuttamisesta

HE 109/2009 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perusopetuslain muuttamisesta

PeVM 9/2002 vp – HE 92/2002 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uudeksi kielilaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi

PeVM 1/2010 vp - K 1/2009 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen toimintapidekertomuksesta vuodelta 2008

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011

Valtioneuvoston periaatepäätös romanipolitiikan linjauksiksi 2010: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:16

Verkkosivut

Helsingin avoimen yliopiston verkkosivut 28.10.2013

Helsingin yliopiston verkkosivut 1.11.2013 ja 7.11.2013

Lausunnot ja haastattelut

Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2012: Hannele Syrjä (30.8.2012), Henna Huttu (8.9.2012) ja Henry Hedman (8.11.2012)

Oikeusministeriön haastattelut ja selvitykset 2013: Päivi Majaniemi (29.10.2013) ja Kimmo Granqvist (5.11.2013)

Opetushallitus 2012: Opetushallituksen romanikieltä koskeva selvitys oikeusministeriölle

Opetushallitus 2014: sähköpostitiedustelut ja puhelut

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013: sähköpostitiedustelut ja puhelut

Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 2013: Lausunto oikeusministeriölle viittomakielilain tarvetta koskevasta arviomuistiosta

Romaniasain neuvottelukunta 2010: Lausunto valtioneuvoston kertomuksesta kielilainsäädännön soveltamisesta 2009

Romaniasain neuvottelukunta 2012: Lausunto oikeusministeriölle romanikieltä koskevista kielioloista

Romaniasain neuvottelukunta 2013: Lausunto valtioneuvoston kertomuksesta kielilainsäädännön soveltamisesta 2013

Romanikulttuuripalvelujen kehittämispäivät 1.–2.12.2011: Romanikielen kielipoliittinen ohjelma. Jouko Lindstedt 1.–2.12.2011.

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

ISSN 1798-7067
ISBN 978-952-259-355-9 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO
www.om.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 STATSRÅDET
www.om.fi